
Valokuvien toteutettu teosvaihto

Tutkimus menetelmän käytöstä nuorten mielenterveyskuntoutujien työpajassa

Ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö

Ohjaustoiminnan koulutusohjelma

Lahdensivu, kevät 2014.

Päivi Mattila

LAHDENSIVU

Ohjaustoiminnan koulutusohjelma
Terapeuttinen ohjaustoiminta

Tekijä	Päivi Mattila	Vuosi 2014
Työn nimi	Valokuvien toteutettu teosvaihto – Tutkimus menetelmän käytöstä nuorten mielenterveyskuntoutujien työpajassa	

TIIVISTELMÄ

Opinnäytetyö keskittyi valokuvien toteutetun teosvaihtomenetelmän tutkimiseen Leikkiväki ry:n Klemmari-työpajassa. Työpajan nuorista muodostuneet teosvaihtoparit toteuttivat teosvaihtomenetelmää aikavälillä 15.1.–19.2.2014. Leikkiväki ry on kolmannen sektorin toimija, joka tarjoaa nuorille mielenterveyskuntoutujille taidepainotteista työpajatoimintaa. Tutkimuksen tavoitteena oli tutkia menetelmän tarjoamia mahdollisuuksia, heikkouksia ja kehittämiskohteita mielenterveyskuntoutujien kanssa käytettäväksi.

Teosvaihtomenetelmästä ei ole aikaisemmin julkaistu lainkaan tutkimus- tai teoreettista tietoa, etenkin terapeuttisessa kontekstissa. Taustateorioiksi on täten sovellettu luovan toiminnan vaikutuksia sekä ryhmään kuulumisen merkityksiä kuntoutuksessa, sitoen ne yhteen teosvaihdossa muodostuvan kolmiosuhteen avulla. Koska kyseisen tutkimuksen keskiössä oleva teosvaihtoprosessi on toteutettu valokuvauksen avulla, on myös terapeuttisen valokuvauksen taustalla olevat näkökulmat otettu huomioon.

Tutkimus on toteutettu fenomenologisen tutkimusotteen mukaisesti. Pääsääntöinen aineisto on kerätty toteutuksen aikana tapahtuneen havainnoinnin ja osallistujille toteutettujen haastattelujen avulla.

Teosvaihtoon osallistuneet nuoret kokivat menetelmän mielenkiintoiseksi, jonka suurin anti oli valokuvaukseen säännöllisesti ryhtyminen. Teosvaihto tarjosi mahdollisuuksia myös oman luovuuden kehittämiseen, itseilmaisuuksiin ja vuorovaikutukseen. Menetelmän heikkoutena oli parityön haavoittuvaisuus ja ohjauksen suurempi tarve kuvien äärellä käytävään keskusteluun. Nämä olivat myös keskiössä menetelmän kehitystarpeiden pohdinnassa.

Avainsanat Teosvaihto, valokuvaus, mielenterveyskuntoutajat, luova toiminta, vuorovaikutus

Sivut 46 s. + liitteet 8 s.

LAHDENSIVU
Crafts and Recreation
Therapeutic Recreation

Author	Päivi Mattila	Year 2014
Subject of Bachelor's thesis	Art exchange method implemented by photography – Study on implementing the method in a workshop for young people recovering from mental health problems	

ABSTRACT

This Bachelor's thesis focused on exploring the method of art exchange applying photography in Klemmari workshop by Leikkiväki ry. The art exchange pairs were formed of the youth attending the workshop. They implemented the method during January 15th – February 19th 2014. Leikkiväki ry is a third sector actor, offering art-based workshop activities for young people recovering from mental health problems. The objective of the study was to explore the method and its possibilities, weaknesses and development areas as well as its applicability for mental health clients.

In the art exchange method a pair of two people exchanges artworks they have created between their regular meetings. The art exchange method has never before been publicly recorded in a therapeutic context. Therefore the effects of creative activities and the relevance of belonging to a group as a part of rehabilitation have been applied as background theories in the thesis. The theories are bound together in the triangular relationship formed by the two people and the artworks during the art exchange process. The method was implemented by photography. Therefore the aspects behind the therapeutic use of photography were also taken into account.

This study was carried out using a phenomenological approach. The primary data were collected with the help of observation during the implementation and through interviews carried out among the participants.

The young people that took part in the art exchange found the method interesting. For them the best benefit of the method was that they had to engage in photography on a regular basis. The art exchange also offered possibilities for advancing their creativity, self-expression and interaction. The weaknesses of the method were the vulnerability of working in pairs and the lack of guidance in discussions about the photographs. These issues are essential when planning the further development of the method.

Keywords Art exchange method, photography, mental health rehabilitation, creative activity, interaction

Pages 46 p. + appendices 8 p.

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	1
1.1 Opinnäytetyön lähtökohdat, tavoitteet, tutkimuskysymys ja aiheen rajaus	2
1.2 Tutkimuskysymykset	3
2. LEIKKIVÄKI RY	4
2.1 Mielenterveys, kuntoutuminen ja työpajatoiminta.....	5
2.2 Toiminta Leikkiväki ry:ssä.....	7
2.3 Klemmari-työpaja.....	8
2.4 Työharjoittelujaksoni Leikkiväki ry:ssä.....	9
2.5 Klemmari-työpajan valokuvatyoäskentely syksyllä 2013	9
3. TEOSVAIHTO MENETELMÄNÄ	10
3.1 Menetelmän kuvaus.....	10
3.2 Teosvaihtomenetelmän alkuperä.....	12
3.3 Taideterapia ja taiteen ja luovuuden merkitys kuntoutuksessa	13
3.4 Ryhmän ja yhteisöllisyyden positiivinen merkitys kuntoutuksessa.....	15
3.5 Kolmiosuhteen merkitys teosvaihdossa	17
3.6 Valokuvan käytön terapeuttisuudesta.....	18
3.6.1 Valokuvatyoäskentelyn vaatimukset sen ohjaajalle	19
3.6.2 Valokuva teosvaihdossa	20
4. TUTKIMUKSEN TOTEUTUKSEN MENETELMÄLLISET LÄHTÖKOHDAT .	21
4.1 Fenomenologia	22
4.2 Osallistuva havainnointi	22
4.3 Ryhmämuotoinen teemahaastattelu.....	23
4.4 Kuvien käyttö osana aineistonkeruuta.....	24
5. VALOKUVIN TOTEUTETTU TEOSVAIHTO LEIKKIVÄKI RY:SSÄ.....	25
5.1 Teosvaihdon käytännön raamit	26
5.2 Ensimmäinen vaihtokerta 15.1.2014.....	27
5.3 Toinen vaihtokerta 22.1.2014.....	27
5.3.1 Osallistujien odotusten kartoitus	27
5.4 Kolmas vaihtokerta 29.1.2014	29
5.5 Neljäs vaihtokerta 5.2.2014.....	30
5.6 Viides vaihtokerta 12.2.2014	30
5.7 Teosvaihdon yhteinen purkutilaisuus ja haastattelut 19.2.2014.....	30
6. TOTEUTUKSEN ARVIOINTI JA PALAUTE	31
6.1 Valokuva teosvaihdon välineenä.....	31
6.2 Vuorovaikutus teosvaihdossa	33
6.3 Teosvaihto ja ryhmä	35
6.4 Mahdolliset esteet teosvaihdon toteutumiselle Leikkiväessä.....	36
6.5 Teosvaihdon istuminen Leikkiväki ry:n toimintaan.....	37

7. JOHTOPÄÄTÖKSET	38
8. LOPUKSI	42
LÄHTEET	44

LIITE 1	Teosvaihtomainos
LIITE 2	Lupa kuvien käyttämiseen opinnäytetyöraportissa
LIITE 3	PARI1:n teosvaihtoprosessin aikana syntyneet kuvasarjat
LIITE 4	Apukysymyksiä teosvaihtoon osallistujien teemahaastatteluun
LIITE 5	Apukysymyksiä ohjaajille pidettävään teemahaastatteluun
LIITE 6	Palautelomake teosvaihtoon osallistumisesta

1. JOHDANTO

”Valokuvassa yhdistyy valon ja kuvan voima. Sen avulla voidaan tuoda päivänvaloon asioita, joihin sanat eivät yllä.” Näillä sanoilla Ulla Halkola (2009, 13) aloittaa teoksen *Valokuvan terapeuttinen voima*. Valokuva on kiehtonut sen synnystä asti ihmisiä olemuksellaan, jota kukaan ei ole vielä täysin pystynyt määrittelemään. Pohdiskelut valokuvan dokumentaarista ja taiteellisesta luonteesta ovat saaneet rinnalleen uuden, valokuvan terapeuttisia ulottuvuuksia pohtivan ja niitä hyödyntävän eri alojen ammattilaisten vahvan joukon.

Miina Savolainen toi voimauttavan valokuvan menetelmällään valokuvan terapeuttisen käytön myös Suomessa suuremman joukon tietoisuuteen, jonka kautta valokuvien käyttö on yleistynyt terapeuttien käytöstä myös ohjaustoiminnan ammattilaisille (Savolainen n.d.). Valokuvan käytölle terapiatilanteissa on olemassa omat ohjenuoransa, mutta osana hyvinvointialan terapeuttista virkistystoimintaa se hakee vielä paikkaansa. Valokuvaaja ja taideterapeutti Hanna Hentinen (2009, 40) toteaa, että ”terveydenhuollon, sosiaalityön ja pedagogisten alojen ammattilaisten tehtäväksi jää näkökulmien soveltaminen edelleen kullekin asiakasryhmälle sopivaksi”.

Valokuva ohjaustoiminnan menetelmänä on kiinnostanut minua jo pitkään. Ohjaustoiminnan opintoihini kuuluvan syventävän harjoittelujaksosi aikana pääsin kokeilemaan valokuvaustoimintaan keskittyvän ja kerran viikossa kokoontuvan valokuvausryhmän ohjaamista. Harjoittelussani pystyin samalla yhdistämään kaksi ammatillista mielenkiinnonkohdettani: valokuvauksen ja mielenterveyskuntoutujat. Työharjoitteluni suoritin helsinkiläisessä Leikkiväki ry:ssä, joka kolmannen sektorin toimijana tarjoaa nuorille mielenterveyskuntoutujille taidepainotteista työpajatoimintaa. Pitämäni ryhmä oli hyvin tekniikkapainotteinen ja minusta tuntui, että valokuvalla olisi tarjota vastaavanlaisessa toimintaympäristössä paljon enemmän. Tämän pohjalta syntyi ajatus opinnäytetyöstä, joka osaltaan vastaisi tulevan ohjaustoiminnan artonomin näkökulmasta Hentisen (mts.) heittämiään haasteeseen valokuvan terapeuttistavoitteisen käytön soveltamisesta mielenterveyskuntoutujille.

Pääaineopintojeni, terapeuttisen ohjaustoiminnan, aikana toteutimme teosvaihtoprosessin, joka perustui parityönä tapahtuvaan luovaan vuorovaikutukseen. Prosessista tuli minulle hyvin henkilökohtainen ja silmiä avaava, mutta olin jo lähes kokonaan unohtanut menetelmän muiden opintojeni viedessä päähuomion. Kun työharjoitteluni Leikkiväessä lähestyi loppuaan, jäin pohtimaan kokemuksiani ohjaamastani valokuvatoiminnasta ja mielenterveyskuntoutujien parissa esiintyvistä sitoutumattomuuden ongelmista. Muistin oman kokemukseni teosvaihdosta ja palaset tuntuivat lokahtavan paikoilleen. Opinnäytetyöni aiheeksi muodostui valokuvilla toteutettu teosvaihto.

Tässä opinnäytetyössä kartoitan teosvaihdon, etenkin valokuvauksen avulla toteutettuna, mahdollisuuksia ja kehityskohteita osana kuntouttavaa

mielenterveystyötä. Tutkimustani varten toteutin valokuvien toteutetun teosvaihtoprosessin yhdessä Leikkiväki ry:n Klemmari-pajalaisten kanssa, joille olin pitänyt mainitsemaani valokuvausryhmää. Opinnäytetyöni edessä huomasin, että teosvaihtoon suoraan liittyvää tutkimus- ja teoreettista tietoa ei ollut saatavissa. Minulle tutkijana tämä näytti teosvaihtomenetelmän täysin uudessa valossa, sillä menetelmän terapeuttisten mahdollisuuksien tutkiminen oli täten vielä täysin kartoittamatonta maastoa. Tähän halusin opinnäytetyölläni antaa myös oman panokseni.

Aloitan tämän opinnäytetyön esittelemällä laajemmin luvussa kaksi Leikkiväki ry:n tarjoamaa toimintaa, havainnollistaen näin tutkimuksessa käytettyä toimintaympäristöä. Luvussa kolme esittelen teosvaihtoa menetelmänä sekä käyn läpi teosvaihdon mahdolliseen terapeuttisuuteen liittyviä taustateorioita. Luvussa neljä avaen tutkimuksen toteutuksen menetelmällisiä valintoja ja luvussa viisi käyn kerta kerralta läpi Leikkiväessä toteutuneen teosvaihtoprosessin. Luvussa kuusi analysoin tutkimuksen aikana kertyneen aineiston taustateorioihin peilaten ja luvussa seitsemän käyn läpi tutkimuksesta saadut johtopäätökset ja niistä johdetut kehitysehdotukset. Kahdeksannessa eli viimeisessä luvussa, teen vielä yhteenvedon tehdystä tutkimusprosessista. Ennen lukuun kaksi siirtymistä pohjustan vielä tutkimuksen lähtökohtia ja tutkimuskysymystä seuraavissa alaluvuissa.

1.1 Opinnäytetyön lähtökohdat, tavoitteet, tutkimuskysymys ja aiheen rajaus

Hanna Hentinen vastasi Hämeen ammattikorkeakoulun Ohjaustoiminnan terapeuttisen pääaineen toteutuksesta lukuvuonna 2011–2012, jolloin suoritin kyseistä pääainetta. Osana toteutusta suoritimme teosvaihtoprosessin, jossa kaikki luovat menetelmät olivat sallittuja. Prosessista tuli itselleni hyvin merkittävä, jonka aikana koin henkilökohtaisesti kolmiosuhteen merkityksen. Avaan tätä kolmiosuhde-käsitettä myöhemmin luvussa 3.5.

Kolmiosuhde helpotti omalla kohdallani vaikeista asioista puhumista toiselle ihmiselle. Näihin aikoihin olin ajautunut toivottomuuden kuiluun itse sitä kuitenkaan tiedostamatta ja parini teosvaihdossa tuottamat piirroksot havahduttivat minut näkemään ja kohtaamaan tilanteeni realistisemmin. Vaihdetujen teoksiemme ja niiden äärellä käytyjen keskustelujen kautta parini ikään kuin auttoi minua nostamaan peilin kasvojeni eteen, jonka avulla pääsin liikkumaan eteenpäin ja muuttamaan omaa tilannettani. Olin täysin yllättyneet ja haltioituneet, että niinkin yksinkertaiselta kuulostavalla menetelmällä oli niin voimakkaita vaikutuksia. Kun jaoimme myöhemmin kokemuksiamme yhdessä ryhmän kanssa, kävi ilmi, että en ollut ollut ainoa, jolle kokemus oli ollut hyvä ja merkityksellinen. Kokemus oli ollut itselleni kuitenkin niin vahva, että en tiennyt, miten soveltaa sitä opintojeni puitteissa oleviin projekteihin ja harjoitteluihin.

Valokuvaus menetelmänä on ollut mielenkiinnon kohteenani jo pitkään. Suorittaessani syventävää harjoittelua Leikkiväki ry:ssä, pääsin kokeilemaan sen ohjaamista kerran viikossa Klemmari-pajalaisille pitämäni valokuvausryhmän muodossa. Valokuvaus kiinnosti suurinta osaa syksyllä toiminnassa olleista seitsemästä Klemmari-ryhmäläisestä – vain yksi nuori jätti kokonaan osallistumatta valokuvaukseen liittyvään toimintaan. Vaik-

ka valokuvaus aiheena oli monelle todella kiinnostava, ongelmaksi muodostui kuitenkin nuorten satunnainen ja vähäinen käynti Leikkiväessä. Osana tiistaipäivistä kävi jopa niin, että paikalle ei tullut yhtään Klemmariin kuuluvaa nuorta. Tämän johdosta toimintaa ei voinut suunnitella johdonmukaisesti niin, että toimintakerrat muodostaisivat luonnollisen jatkumon, vaan jokainen kerta rakennettiin läsnäolijoiden mukaan.

Tämä muodosti mielestäni mielenkiintoisen ristiriidan, sillä valokuvaus ja siihen liittyvä suunniteltu toiminta koettiin kuitenkin kiinnostavana. Tiesin, että osa nuorista harrasti valokuvausta myös vapaa-ajalla, mutta silti toimintaan osallistuminen ei ollut aktiivista. Tiistain valokuvaryhmä oli myös ainoa pelkästään Klemmareille tarkoitettu ryhmämuotoinen toiminta, mutta se ei siltikään vetänyt nuoria tarpeeksi puoleensa. Klemmarin toimintaan osallistuvilla nuorilla on kaikilla omat ja erilaiset syynsä, mikä takia Leikkiväessä käynti on osaltaan hyvin hajanaista. Osalla nuorista käyntipäivät ovat myös sovitusti sopeutettu nuorten henkilökohtaisten tarpeiden mukaan. Klemmari on myös työpaja, johon voi tulla vain lyhyenkin jakson ajaksi. Kuitenkin tämä jättää ulkopuolelle osan Klemmarin kävijöistä, joiden toimintaan tiiviimmin sitouttamista jäin usein pohtimaan.

Toimintaan sitoutumisen kysymys ei kuitenkaan koske pelkästään Klemmari-pajalaisia, vaan nuorten toimintaan sitouttaminen on jatkuvasti koko Leikkiväen henkilökunnan asialistalla. Koska toiminta on nuorille vapaaehtoista, on sen oltava myös mahdollisimman vetävää ja nuoria kiinnostavaa, jotta he osallistuisivat siihen säännöllisemmin. Sen puitteiden tulisi olla myös sellaista, että myös vaikeina päivinä nuoret kokisivat Leikkiväkeen tulemisen parempana vaihtoehtona kotiin jäämiselle. Tämän johdosta Leikkiväen toimintaa pyritään jatkuvasti kehittämään vastaamaan toiminnassa sillä hetkellä olevien nuorten tarpeita ja toiveita. Uudet menetelmät ja niiden käyttö kiinnostavat myös ohjaajia osana toiminnan kehittämistä.

Teosvaihtomenetelmän parityönä tapahtuva työskentely tuli mieleeni, kun pohdin klemmarilaisten toimintaan sitoutumisen ongelmaa. Jos nuoret lähtisivät teosvaihtoprosessiin mukaan, he itse toimintaympäristön sijaan saattaisivat sitoutuakin toisiinsa, joka voisi olla suuri eteenpäin vievä voima. Vaikka opinnäytetyöni lähti liikkeelle tästä ajatuksesta, sen fokus tutkimuksen edetessä siirtyi kuitenkin itse menetelmää kohti. Lopulta rajasin opinnäytetyöni aiheen koskemaan itse menetelmän tutkimista mielenterveyskuntoutujien kanssa työskenneltäessä. Teosvaihdon nuorten toimintaan sitouttavia pitkäaikaisia vaikutuksia varten olisin tarvinnut laajemman aineiston ja tutkimusajan, jotka eivät myöskään mielestäni mahtuneet enää ammattikorkeakoulussa tehtävän opinnäytetyön raameihin. Tutkimuksen edetessä huomasin myös sen, kuinka paljon muutakin menetelmällä oli tarjottavanaan ja lopulta se vei minut mukanaan.

1.2 Tutkimuskysymykset

Opinnäytetyön tutkimuskysymykseksi muodostui täten teosvaihdon mahdollisuudet ja kehittämiskohteet mielenterveyskuntoutuksessa. Koska teosvaihto toteutettaisiin valokuvien, nostin valokuvan käytön mahdollisuu-

det teosvaihdon osana myös pääkysymyksen rinnalle. Tavoitteenani oli, että jos teosvaihto tutkimuksen aikana havaittaisiin hyväksi menetelmäksi nuorten parissa, voisi se tarjota Leikkiväki ry:n ohjaajille käytettäväksi uuden menetelmän. Koska teosvaihdosta ei löytynyt lainkaan teoreettista eikä tutkittua kirjallisuutta, työn tavoitteeksi tuli myös tutkimuksen avulla muodostaa menetelmän terapeuttisen käytön teoreettista viitekehystä.

Opinnäytetyöni henkilökohtaisena motiivina toimi halu päästä testaamaan omaa ideointi- ja menetelmällistä soveltamiskykyäni. Työharjoitteluni aikana oma ohjaajan ammatti-identiteettini oli syntynyt ja halusin ottaa tällä tiellä seuraavan askeleen. Koen, että toiminnan ideointikyky ja luova ongelmanratkaisu ovat ohjaajana vahvimpia puoliani, mutta selvästi epäilen vielä niiden valjastamista ammatilliseen käyttöni. Myös kiinnostus valokuvan terapeuttiseen käyttöön on kuplinut pinnan alla jo pitkään, joten yhdessä nämä tekijät muodostivat haasteen ja tavoitteen minulle itselleni opinnäytetyön tekijänä.

2. LEIKKIVÄKI RY

Helsingissä toimiva Leikkiväki ry on vuonna 2003 perustettu yhdistys, joka tarjoaa taidepainotteista matalan kynnyksen työpajatoimintaa sosiaalisista ja mielenterveydellisistä ongelmista kärsiville nuorille aikuisille. Työpajan kohderyhmää ovat alle 30-vuotiaat nuoret, joita yhdistää näköalattomuus oman tulevaisuuden suhteen mielenterveydellisten ongelmien ja sosiaalisten taustojen vaihdella. Leikkiväen toiminnan tavoitteena on ehkäistä tai katkaista nuorten syrjäytymistä nuorten elämänlaatua parantamalla, heitä aktivoimalla ja sosiaalisesti vahvistamalla. (Leikkiväki ry 2013a, 1–2; Leikkiväki ry 2013b, 1.)

Suurin osa Leikkiväen nuorista on sairastanut pitkään. Monen nuoren kohdalla toimintakyky ole riittänyt koulutukseen hakemiseen tai opinnot ovat vaihtoehtoisesti voineet keskeytyä. Myöskään työelämästä ei monella ole kokemuksia. Sairalahoidolle ei kuitenkaan ole tarvetta, joten valtaosalle Leikkiväessä käymisen vaihtoehtona olisikin vain kotona oleminen. Leikkiväessä käyminen on nuorille täysin vapaaehtoista ja omaehtoista kuntouttavaa toimintaa ja työpajoille nuoret hakeutuvat pääsääntöisesti itse. Tietoa Leikkiväen tarjoamista pajoista nuoret saavat suurimmaksi osaksi psykiatrisista hoitopaikoista, työ- ja elinkeinokeskuksesta, muilta kolmannen sektorin toimijoilta, kavereilta tai internetistä. (Leikkiväki ry 2013a, 2.)

Leikkiväki ry:n toiminta täydentää ja tukee julkisia mielenterveyspalveluja olemalla osa nuorten tukiverkosta (Leikkiväki ry 2013a, 1). Tässä luvussa esittelen laajemmin Leikkiväki ry:n tarjoamaa toimintaa, johon opinnäytetyöni tutkimuskohteena oleva teosvaihtomenetelmä sijoittuu, ja jonka kohderyhmän tarpeisiin tutkimukseni keskittyy. Esittelen tässä luvussa myös harjoitteluni ja sen aikana toteutetun valokuvatoiminnan Leikkiväki ry:ssä. Aloitan luvun avaamalla mielenterveyden ja siihen liittyvän kuntoutuksen määrittelyä ja käsitteistöä.

2.1 Mielenterveys, kuntoutuminen ja työpajatoiminta

Mielenterveys on voimavara, joka luo perustan ihmisen hyvinvoinnille mahdollistaen yksilöllisen ja mielekkään elämän. Mielenterveys käsitetään myös psyykkisenä tasapainona, joka pitää sisällään riittävän eheän ja ristiriidattoman kokemuksen omasta minästä, itsehallinnallisen tunteen säilymisen ja sisäisen mielekkyyden kokemuksen. Psyykkisen itsesäätelyn eli sisäisen eheyden tavoittelun ja ylläpitämisen, katsotaan hallitsevan kaikkia ihmiselle itselleen tärkeitä toimintoja. Mielenterveys on täten kokonaisvaltaista ja siihen sisältyy fyysinen, psyykinen, sosiaalinen ja henkinen ulottuvuus sekä erilaiset mielenterveyden häiriöt ja sairaudet. (Heikkinen-Peltonen, Innamaa & Virta 2008, 8; Vuori-Kemilä 2007a, 13.)

Ihmisen perimällä ja yksilön ominaisuuksilla on vaikutusta mielenterveyteen, mutta mielenterveyttä ja hyvinvointia ei kuitenkaan voida tarkastella irrallaan elämänhistoriasta, elämäntilanteesta ja elinympäristöstä. Näillä on olennainen merkitys ihmisen kehitykselle, mielenterveydelle ja mahdollisten mielenterveysongelmien syntymiselle. Ne vaikuttavat mielenterveyteen jatkuvasti joko sitä vahvistaen tai heikentäen. (Vuori-Kemilä 2007a, 9–10.)

Myös yksilössä itsessään ilmenee mielenterveyden kannalta suotuisia tai epäsuotuisia tekijöitä, joiden tasapainoon on vallitsevilla olosuhteilla vaikutusta. Tämä johtuu siitä, että ihminen käyttää myös ympäristöään ja sosiaalisia suhteitaan psyykkisen tasapainon säätelyyn. Ihmisessä itsessään oleviin suotuisiin tekijöihin lukeutuvat tunne omasta hyvinvoinnista, persoonalliset valmiudet kuten omanarvon ja hallinnan tunne sekä myönteinen elämänsäsenne. Myös taito luoda kestäviä ja tyydyttäviä ihmissuhteita, fyysinen terveys, hyvä kunto sekä kyky tunnistaa omaa psyykkistä tilaa ja tarpeita lasketaan mielenterveyttä voimistaviksi tekijöiksi. Psyykkiselle hyvinvoinnille yksilössä itsessään oleviksi riskitekijöiksi luetaan muun muassa itsetunnon haavoittuvuus, vieraantuneisuuden tunne, koettu avuttomuus, vuorovaikutustaitojen kapea-alaisuus, eristäytyneisyys sekä kokemus ihmissuhteidensa epätydyttävyydestä. (Vuori-Kemilä 2007a, 10–11,14.)

Jokainen ihminen kokee sisäiset ja ulkoiset kokemukset eri tavalla. Jokainen kokee myös niiden uhkaavuudet eri tavoin ja arvioi niitä eritavoin sekä sietää ja selviytyy niistä yksilöllisesti. Psyykkistä tasapainoa saattaa järkyttää jokin ihmisen sisäisesti kokema uhka, esimerkiksi ahdistus tai ulkoinen uhkatekijä, kuten esimerkiksi menetys. Ihminen kokee herkemmin uhkaa ja tarvetta suojautua mitä huonommin ihminen kokee arvostavansa ja luottavansa omaan itseensä. (Vuori-Kemilä 2007a, 13.)

Kullakin ihmisellä on myös oma biologisen perimänsä myötä määräytyvä psykologinen alttius sairastua psyykkisesti ja erilainen määrä psyykkistä kuormitusta sekä stressiä kannettavanaan. Hetkelliset mielenterveydelliset häiriöt ovat kuitenkin yleisiä ihmisen elämänsäsen aikana; esimerkiksi joka toinen suomalainen on kärsinyt lievistä tai tilapäisistä mielenterveyden häiriöistä. (Heikkinen-Peltonen ym. 2008, 136.) Mielenterveyteen liittyviä ongelmia ei nykyään pidetäkään Vuori-Kemilän (2007a, 9) mukaan enää niinkään sairauksina, vaan ne ymmärretään eriasteisina häiriöinä. Vain va-

kavien mielenterveydellisten häiriöiden yhteydessä, kuten skitsofrenia tai vakava masennus, käytetään vielä sairauskäsitettä.

Mielenterveystyö on mielenterveyslaissa (14.12.1990/116) määritelty tarkoittavan ”yksilön psyykkisen hyvinvoinnin, toimintakyvyn ja persoonallisuuden kasvun edistämistä sekä mielisairauksien ja muiden mielenterveydenhäiriöiden ehkäisemistä, parantamista ja lievittämistä”. Mielenterveystyö voidaan jakaa kolmeen osa-alueeseen: mielenterveyttä edistävään, mielenterveyden häiriöitä ehkäisevään ja korjaavaan toimintaan. Mielenterveyskuntoutus on osa korjaavaa mielenterveystyötä, jonka tarkoituksena on tukea psyykkisestä sairaudesta toipuvan ihmisen toimintakykyä. (Heikkinen-Peltonen ym. 2008, 224; Vuori-Kemilä, 2007b, 21–22.)

Mielenterveyskuntoutuksen tavoitteisiin kuuluu kuntoutujan kuntoutumisvalmiuden edistäminen, kuntoutujan elämänhallinnan lisääminen ja sosiaalisen toimintakyvyn paraneminen. Kuntoutuksen aikana kuntoutujaa autetaan myös toteuttamaan omia päämääriään ja vahvistamaan kykyä sekä omien että ympäristön tarpeiden ja toiveiden kuuntelemiseen. Kuntoutuminen on täten toimintakyvyn palautumista, kasvua ja oppimista, jonka aikana asiakkaan tunteet, toimintatavat ja asenteet muuttuvat. Elämänvaiheena kuntoutuminen voi olla pitkäkestoinenkin ja sen aikana korostuvat kuntoutujan oma aktiivisuus ja osallisuus kuntoutumiseen prosessina. Kuntoutuminen vaatii kuntoutujalta itseltään myös sinnikkyyttä ja kykyä pettymyksien sietämiseen. (Heikkinen-Peltonen ym. 2008, 224; Vuori-Kemilä, 2007b, 21–22.)

Mielenterveyskuntoutuksen järjestämiseen osallistuu eri toimijoita niin psykiatrisen sairaalan yksiköistä kolmannen sektorin toimijoihin. Kuntoutus on aina myös moniammatillista yhteistyötä ja se jaetaan yleisesti lääkinnälliseen, sosiaaliseen, kasvatukselliseen ja ammatilliseen kuntoutukseen. (Heikkinen-Peltonen ym. 2008, 224–225.)

Mielenterveyskuntoutuksessa työpajatoiminta kuuluu usein korjaavan toiminnan piiriin. Työpaja muodostaa kuntoutujista yhteisön, jossa arjenhallintataitoja parantamalla pyritään lisäämään kuntoutujan kykyä ja valmiuksia hakeutua tai palata koulutukseen tai työhön. Keinoina tähän työpajatoiminnassa käytetään itse työntekoa ja siihen liittyvää valmennusta. Tekemällä oppimisen kautta voi pajoilla lisäksi opetella erilaisia taitoja. Näin ollen työpaja voi tarjota myös vaihtoehtoisen koulutusmahdollisuuden henkilöille, joilla ei ole sillä hetkellä edellytyksiä koulunkäyntiin muualla. (Mikä on työpaja? n.d.)

Työpajat toimivat matalan kynnyksen periaatteella, mikä tarkoittaa sitä, että työt ja toimenpiteet sovitetaan aina kuntoutujan kykyjen ja motivaation mukaan ja valmennuksessa edetään aina asiakkaan ehdoilla. Työpajat tarjoavat palveluitaan kuntoutujan iän, työmarkkina-aseman ja mahdollisen vamman tai sairauden mukaan. Kuntoutujan työkykyä ja osaamista kehittävän työvalmennuksen rinnalle on vakiintunut menetelmänä myös yksilövalmennus, jonka tavoitteena on asiakkaan kuntoutusprosessin tukeminen arjenhallintakykyä kehittämällä ja toimintakykyä vahvistamalla. (Mikä on työpaja? n.d.)

2.2 Toiminta Leikkiväki ry:ssä

Leikkiväen tarjoaman työpajatoiminnan vakiintuneet toimintamuodot ovat kahdeksan kuukauden pituinen Kutomo-työpaja, kolmen kuukauden kestävä harrastuspainotteinen Kesäklubi sekä uusi vuonna 2012 aloittanut Klemmari-työpaja. Nuoret aloittavat toiminnan yleensä Kutomo-työpajasta. Joissain tapauksissa nuoret voivat kuitenkin tulla toimintaan myös Kesäklubin kautta siirtyen syksyn tullen Kutomoon. Osa nuorista ei kuitenkaan Kutomo-pajajakson jälkeen löydä itselleen muuta säännöllistä ja soveltuvaa toimintaa, joten heillä on mahdollisuus jatkaa Leikkiväessä Klemmari-työpajalla. (Leikkiväki ry 2013a, 1,3.)

Jokaiselle työpajalla aloittavalle nuorelle pidetään alkuhaastattelu, jossa sovitaan yksilöllisistä tavoitteista työpajajaksolle. Niitä voivat olla muun muassa toimivan vuorokausirytmien löytyminen, tulevaisuudennäkymien selkeytyminen ja ihmisten kanssa olemisen helpottuminen. Lisäksi työpajajakson aikana pidetään yllä tulevaisuuden suunnittelua, jossa kartoitetaan nuoren omia kiinnostuksen kohteita ja selvitetään mahdollisia koulutuspolkuja. Tavoitteita tarkennetaan ja niiden toteutumista seurataan jakson aikana. (Leikkiväki ry 2013b, 3.) Nuorta autetaan tarvittaessa myös muilla elämän eri osa-alueilla, esimerkiksi toimeentuloon, asumiseen ja terveyteen liittyvissä asioissa (Leikkiväki ry 2013a, 6).

Nuoret käyvät Kutomo-työpajalla päivittäin ja Klemmarissa ja Kesäklubilla sovitusti 2–5 päivänä viikossa. Työpajapäivät muodostuvat työpajatöistä sekä erilaisista toimintaryhmistä. Yhden päivän kesto on nuorille aamukymmenestä kolmeen iltapäivällä. Aamut aloitetaan yhteisellä aamuvoimistelulla, jota seuraa aamupiiri. Aamupiirissä kysytään aina jokin yhteinen kysymys, mihin jokainen paikallaolija saa vuorollaan vastata. Tämän jälkeen käydään läpi päivän ohjelma ja viikon keittiövuorolaiset, joiden tehtäviin jokainen pajalainen osallistuu vuorollaan. Aamupäivästä on usein työpajatöitä ja puolenpäivän aikoihin tarjotun lounaan jälkeen ohjattuja yhteisiä toimintaryhmiä. Päivä päättyy yhteiseen loppupiiriin, jossa aamupiirin tavoin jokainen vastaa yhteisesti esitettyyn kysymykseen. Työpajojen päiväjärjestys on aina sama ja toimintaryhmät noudattavat säännöllistä viikko-ohjelmaa. Tämä luo nuorille turvallisuuden tunnetta samalla vähentäen jännitystä tulevista työpajapäivistä. (Leikkiväki ry 2013a, 3; Leikkiväki ry 2013b, 5.)

Työpajatyöt pitävät sisällään erilaisten kuvakorttisarjojen valmistamista muun muassa valokuvista ja lehtileikkeistä sekä erilaisia käsitöitä lokerikoista pannunalusiin. Yksi Leikkiväen omaleimaisimpia työpajatöitä ovat mustemaalaukset, joita käytetään monipuolisesti erilaisten tuotteiden pohjana sekä pehmeänä siltana luovan toiminnan piiriin. Kutomo-työpajalla tehdään vuosittain myös pidempikestoisen taideprojektin, esimerkiksi näytelmä tai kuvateos, joka tuo omalta osaltaan tavoitteellisuutta toimintajaksoon (Leikkiväki ry 2013a, 4). Klemmarilaiset eivät välttämättä osallistu työpajatoihin, vaan heillä on vastuullaan oma pitkäkestoinen työtehtävänsä.

Toimintaryhmät pitävät sisällään erilaisia nuoria tukevia toimintoja, joita ovat muun muassa jooga, kuvallinen ilmaisu, draama, kirjoittaminen, leik-

ki ja ääni. Nuorille tarjotaan joka toinen perjantai myös yhteinen maksuton retki ennalta määrättyyn kohteeseen. Leikkiväessä järjestetään myös monenlaisia juhlia. (Leikkiväki ry 2013a, 3; Leikkiväki ry 2013b, 5.)

Suuri merkitys Leikkiväki ry:n toiminnassa on myös vertaisryhmätoiminnalla. Tällä on tavoitteena tarjota kävijöilleen mahdollisuus saada uudenlaisia positiivisia kokemuksia sosiaalisissa tilanteissa ja vähentää kanssakäymiseen liittyviä pelkoja ja paineita. Suurella osalla Leikkiväessä käyvistä nuorista on kokemuksia kiusatuksi tulemisesta, joka on osaltaan luonut tai vahvistanut käsitystä omasta huonoudesta ja erilaisuudesta. Leikkiväessä vertaisuus liittyy ikäkauteen, sillä nuoret ovat suurin piirtein samanikäisiä ja heillä on samantyyppisiä ongelmia. Kun tieto ja kokemukset nuorille tärkeistä asioista liikkuvat vastaavanlaisessa vertaisryhmässä, antaa se mahdollisuuden nähdä omat uskomukset uudessa valossa ja tiedon siitä, että ei ole omien ongelmiansa kanssa ainoa ja yksin. Näin myös esimerkiksi sairauteen liittyvä häpeän tunne lievenee sekä nuori voi alkaa hyväksyä itseään ja omaa elämäntilannettaan. Kun yhteisössä toimimisesta saa positiivisia ja itselle uudenlaisia kokemuksia, on itsetuntemuksen lisääntymisen ja oman merkityksellisyyden kokemiset mahdollisia. (Leikkiväki ry 2013a, 5.)

2.3 Klemmari-työpaja

Leikkiväki ry:n Klemmari-työpaja perustettiin vuonna 2013 Raha-automaattiyhdistyksen myöntämän kaksivuotisen projektiavustuksen turvin. Tämä merkitsi myös tilaisuutta muuttaa isompiin tiloihin, joka on mahdollistanut työpajaryhmien jakamisen. Nuoret, jotka eivät Kutomopajan jälkeen sijoitu muuhun säännölliseen toimintaan, tarvitsevat pidempiaikaista tukea ja työskentelevät nyt omana Klemmari-työpajaryhmänään. Klemmari-työpaja tarjoaa mahdollisuuden tulla myös lyhyemmille jaksoille yksilöllisten tarpeiden mukaan. Syitä voivat olla esimerkiksi opiskelutauko sairauden oireiden pahentuessa tai säännöllisen päivätoiminnan tarve opintojen tai kuntoutuksen alkamista odotellessa. Klemmari on myös avoin jo muualle Leikkiväen toiminnasta siirtyneille nuorille, jotka voivat hakea sen kautta tukea tai apua erilaisten asioiden hoitoon. (Leikkiväki ry 2013b, 1, 3–4.)

Klemmari-työpaja on rakenteeltaan vapaamuotoisempi kuin Kutomopaja, vaikka pajaryhmät toimivat osittain yhdessä. Yhteisiä toimintoja ovat kaikki Leikkiväen päivärutiineihin liittyvät toiminnot, kuten aamuvoimistelu, alku- ja loppupiirit, ruokailu, siivous, retket ja juhlat. Myös osa toiminnallisista ryhmistä, kuten kirjoitus- ja joogaryhmät, ovat avoimia myös klemmarilaisille. Klemmarilaiset eivät kuitenkaan osallistu varsinaiseen työpajatyöskentelyyn, vaan jokaisella on vastuullaan tietty pitkäkestoinen työtehtäväkokonaisuus. Klemmaripajalla henkilökohtaisen ohjauksen painotus on jatkomahdollisuuksien kartoittamisessa, joka esiintyy muun muassa oman opinto- tai työpolun yhteisessä suunnittelemisessa, tuettuina yhteydenottoina oppilaitoksiin sekä tuettuina tapaamisina koulun henkilökunnan kanssa. (Leikkiväki ry 2013b, 3, 5–7)

Klemmari on työpajamuotona uusi, joten toimintamalliltaan se hakee vielä muotoaan. Varsinaisen yhteisen klemmarien keskeisen ryhmätyöskentelyn sijaan sen painopiste on siirtymässä jokaisen kävijän henkilökohtaisia tarpeita vastaavaan työskentelyyn. Tämän tarkoituksena on lisätä kävijöiden irtautumista Leikkiväen päivätoiminnasta ja suunnata tuki kohti oman koulutus- tai työelämäpolun löytämistä.

2.4 Työharjoittelujaksoni Leikkiväki ry:ssä

Ohjaustoiminnan koulutusohjelman mukaiseen ohjaustoiminnan artonomin tutkintoon kuuluu 15 opintopisteen laajuinen syventävän harjoittelun opintojakso, jonka suoritin Leikkiväki ry:ssä aikavälillä 7.10–13.12.2013. Opintojakson tavoitteisiin lukeutuvat muun muassa opiskelijan perehdyttäminen erityisesti ammattiopintojen kannalta keskeisiin käytännön työtehtäviin sekä tietojen ja taitojen soveltaminen työelämässä. Tavoitteena on myös, että opiskelija erilaisia ohjaustoiminnan toteuttamismuotoja reflektoiden oppii arvioimaan asiakkaiden kannalta tarkoituksenmukaisen ohjaustoiminnan lähtökohtia ja mahdollisia kehittämiskohtia. (Syventävän harjoittelun ohjeet 2014.) Näihin tavoitteisiin vastasin olemalla osa Leikkiväki ry:n arkea osallistuen arkeen kuuluviin päivärytmiin mukaisiin toimintoihin. Samalla havainnoin ja reflektoin Leikkiväen asiakaskuntaa ja heille tarjottavaa toimintaa. Otin osaa moniin eri ryhmiin ja suunnittelin sekä ohjasin myös erilaisia kuvalliseen ilmaisuun pohjautuvia, perjantai-iltapäiviin sijoitettavia toiminnallisia ryhmiä.

Pääpaino harjoittelussani oli kuitenkin Klemmari-työpajalaisille kerran viikossa järjestetyn valokuvatyöpajan suunnittelussa ja ohjaamisessa yhdessä toisen Klemmari-pajan vastuuohjaajan kanssa. Työharjoittelujaksoni aikana tutustuin mielestäni hyvin Leikkiväen asiakaskuntaan, jonka pohjalta nousi ajatus teosvaihdon käyttämisestä menetelmänä kyseiselle ryhmälle ja sen tarjoamien mahdollisuuksien kartoittamiselle kyseisessä toimintaympäristössä.

2.5 Klemmari-työpajan valokuvatyöskentely syksyllä 2013

Syksyllä 2013 aloittaneen Klemmari-työpajan temaksi muodostui valokuvaus alkavan työharjoitteluni sekä Leikkiväkeen loppukesästä rakennetun pimiön myötä. Pimiöön tarvittavat laitteet oli Leikkiväelle lahjoittanut kesän aikana valokuvaaja, joka oli tulossa pitämään syksyllä 35mm mukaisen filmin työstöön perustuvia työpajoja. Oma kiinnostukseni oli enemmän vaihtoehtoisissa valokuvausmenetelmissä, joten syyskauden tiistaipäivät jakautuivat yhteisesti näiden teemojen kesken.

Kun Klemmarissa käynyt valokuvaajan oli pitänyt filmin käyttöön liittyvät työpajansa, otimme toisen Klemmarin vastuuohjaajan kanssa vetovastuun koko tiistaipäivistä. Syksyn aikana opettelimme filmikameran käyttöä, filmin kehitystä, vedostamista, teimme fotogrammeja, tölkki- ja neulanreikäkameroita, värjäsimme vedostettuja valokuvia sekä teimme valokuvausretkiä niin filmi- kuin digikameroita käyttäen.

3. TEOSVAIHTO MENETELMÄNÄ

Taideterapiassa hyödynnetään luovuuden voimaa ja taidelähtöistä toimintaa. Näiden avulla asiakas tarkastelee yhdessä koulutetun terapeutin kanssa asiakkaan tarpeista lähteviä tilanteita ja tunteita asteittaiseen voimaantumiseen pyrkien. Näistä samoista lähteistä rakentuu osaltaan myös terapeutin taidetoiminta, joka tähtää enemmänkin ulkoisen tuotteen valmistamiseen syväluotaavan terapiaprosessin sijaan, luoden kuitenkin edellytyksiä omakohtaisille oivalluksille ja voimaantumisen kokemuksille. (ks. Liebmann 1992, 6–7.) Teosvaihdolla menetelmänä on aineksia kuulua terapeutin taidetoiminnan piiriin, jossa taidetyöskentelyn avulla pyritään avaamaan uusia ikkunoita tekijöidensä näkökenttään. Ikkunat voivat olla joko visuaalisia assosiaatioita, omaa elämää käsitteleviä ajatuksia tai kaikkea tältä väliltä.

Menetelmänä teosvaihto perustuu omien teoksien ja niistä syntyneiden ajatusten, ideoiden ja tunteiden jakamiseen sekä niiden vastaanottamiseen myös muilta. Teokset toimivat teosvaihdossa ikään kuin peleinä, jotka heijastavat sekä sisään että ulos. Teosvaihtoa tehdään yleensä pareittain, jossa vuorovaikutus ja ryhmän tuki nousevat keskiöön, mahdollistaen myös toisilta oppimisen.

Tässä luvussa esittelen teosvaihtoa menetelmänä sekä hahmottelen sen teoreettisia perusteita, joiden varaan menetelmän käyttö nojaa. Koska tutkittua tietoa teosvaihdosta menetelmänä ei tietääkseni ole julkaistu, aloitan yleisesti taiteesta ja sen kuntoutusta edistävästä ominaisuuksista. Tästä etenen ryhmän voimaannuttavaan vaikutukseen vertaistuen ja vuorovaikutuksen edistämisen mahdollistajana. Kuten sanottu, nämä ovat vain näkökulmia, eivätkä kiveen hakattuja virstanpylväitä. Tarkastelenkin teorioita laajalti mahdollisuuksina, joiden puitteissa teosvaihtomenetelmä voi vaikuttaa tekijöihinsä. Käyn tässä kappaleessa erikseen läpi vielä kolmiosuhteen käsitteen, joka kokoaa teosvaihdon kohdalla edellä mainitsemani taiteen tekemisen ja ryhmässä tapahtuvan vuorovaikutuksen yhteen. Tutkimukseni kohteena olevan teosvaihtomenetelmän toteutus on rajattu pelkästään valokuvaan, joka tuo mukanaan omat näkökulmansa työskentelyyn ja teosvaihdon suomiin mahdollisuuksiin. Täten olen kappaleen lopussa ottanut mukaan vielä valokuvan terapeutin käytön teoreettista perustaa ja mahdollisuuksia. Tässä opinnäytetyössä on käytetty Hanna Hentisen opintojaksolla 2012 soveltamaa teosvaihdon mallia, jonka kuvauksella aloitan. Menetelmän kuvauksen jälkeen esittelen myös teosvaihtomenetelmän alkuperää.

3.1 Menetelmän kuvaus

Teosvaihto on parityönä tapahtuvaa työskentelyä, jossa jokaisella tapaamiskerralla molemmat pareista esittelevät toisilleen uuden, tapaamiskertojen välillä tuottamansa, teoksen. Teokset esitellään tapaamisissa kumpikin vuorollaan. Teosvaihdon ensimmäiselle kerralle molemmat parista tuovat ennalta sovitun teeman mukaisen ja mielellään itse tekemänsä teoksen. Tapaamiskerran aikana ensin toinen tekijöistä esittelee ja kertoo teoksestaan, jonka jälkeen pari voi esittää kysymyksiä. Teoksen nostamista ai-

heista, ajatuksista ja vaikutelmista voidaan yhteisesti keskustella. Sama tehdään myös toisinpäin. Tämän jälkeen molemmilla on aikaa seuraavaan kertaan asti tuottaa uusi teos parinsa esittelemän teoksen pohjalta, joka esitellään parille jälleen edellä mainitulla tavalla. Näin vaihtamalla jatketaan joko ennalta sovittujen tapaamiskertojen ajan tai niin kauan kunnes molemmat osapuolet kokevat vaihtoprosessin tulleen luonnolliseen päätökseensä. Viimeisellä kerralla koko vaihtoprosessi kootaan ja puretaan yhteisesti, jos teosvaihtoa tehdään ryhmässä. Jos näin on, jokainen pari esittelee vuorotellen oman vaihtoprosessinsa, kertoen siitä omin sanoin ja niin laajasti kuin pari yhteisesti haluaa.

Teosvaihtona tapahtuva työskentely on aina luottamuksellista ja vaihto tapahtuu aina kahden kesken saman parin kanssa. Edes ohjatussa vaihdossa ohjaaja ei ole vaihtotilanteessa mukana ellei vaihtava pari näin erikseen halua. Tämä perustuu luottamuksellisen suhteen muodostamiseen parin kanssa sekä teosvaihdon säilymiseen jatkumona kahden osapuolen välillä.

Teosvaihtoprosessin sisällöllinen hallittavuus alkaa ja päättyy ensimmäisen teoksen aiheen määrittelyyn – tosin aihe voi siihenkin olla täysin vapaa. Se, mitä teemoja sen hetkinen teosvaihto käsittelee ja mitä kohti vaihto lähtee, on aina sen tekijöistä ja heidän sen hetkisistä tunteistaan, mielikuvistaan, tarpeistaan ja sisäisistä maailmoistaan kiinni. Toisin sanoen jokainen teosvaihtoprosessi on aina ainutkertainen, yllättävä ja erilainen. Jokaisella vaihtoon osallistujalla on vapaus määrittellä osallistumisensa taso ja se, mitä ja kuinka paljon haluaa jakaa parinsa kanssa. Näillä seikoilla on luonnollisesti omat vaikutuksensa vaihdon kulkuun ja suuntaan.

Teosvaihtoa voi tehdä kahdesta kerrasta rajattomaan määrään. Mitä pidempiaikaisesta vaihdosta on kyse, sitä syvällisempi ja intiimimpi prosessi teosvaihdosta kehkeytyy. Teosvaihdossa käytetyistä tekniikoista voi sopia myös etukäteen teosvaihtoon lähtiessä. Tekotavan ollessa täysin vapaa, teos voi olla mitä tahansa, kuten esimerkiksi kuvaa, musiikkia, sanataidetta, tanssia ynnä muuta sellaista. Menetelmän voi myös rajoittaa esimerkiksi pelkkiin kuvallisiin menetelmiin tai tiukemmin koskemaan vaikka pelkästään tiettyä maalaustekniikkaa. Teosvaihdossa käytettävä tekniikka tulisi rajata sen mukaan, mikä osallistujia kiinnostaa ja mikä parhaiten palvelee heidän tavoitteitaan ja mielenkiinnon kohteita.

Teosvaihtoa voidaan käyttää menetelmänä moniin eri tarkoituksiin; niin visuaalisen inspiraation ja uusien näkökulmien löytämiseen luovassa työskentelyssä kuin itsetutkiskelunkin välineenä. Tämä silmälläpitäen on mielestäni hyvä nostaa esiin myös kysymys siitä, missä menee taiteen, taiteen tekemisen ja terapeuttisuuden raja.

Merja Salo (2009, 33) luokittelee valokuvataiteen ja -terapien rajan kulkevan enemmänkin teosten käytössä ja niiden kontekstissa kuin käytettyjen menetelmien tai itse teoksien kautta. Mielestäni tämä määrittely on sovellettavissa koskien kaikkea kuvallista ilmaisua. Salon (mts.) mukaan taide on aina julkista, jonka ensisijainen tarkoitus ei ole olla terapian osana. Terapeuttiset teokset taas ovat yksityisiä, joiden tärkein tehtävä on lisätä ymmärrystä ja tukea terapiaa. Jos terapeuttisten teosten esittämisestä ei

kuitenkaan ole niiden todelliselle tehtävälle haittaa, voidaan niitä esittää julkisesti taiteena. Kuitenkaan esimerkiksi valokuvaterapiassa tuotetuilta kuvilta ei odoteta samanlaista viimeistelyä ja visuaalisuutta, vaikka kuvia voi tarkastella myös esteettisinä objekteina.

Mielestäni terapeutin toiminnan määrittely on kuitenkin vapaampaa ja omakohtaisempaa kuin terapiatoiminnan. Pelkkä teoksen tekeminen voi olla terapeutista sen tekijälle tai taideteos antaa terapeutin kokemuksen sitä katsovalle, oli teoksen lähtökohta sitten taiteen tekemisessä, terapiassa tai jossain tältä väliltä. Täten se, onko teoksien tuottaminen terapeutista vai ei, on vain ja ainoastaan määriteltävissä niiden tekijän oman kokemuksen kautta.

3.2 Teosvaihtomenetelmän alkuperä

Kuten jo ensimmäisessä luvussa kävi ilmi, oma ensikontaktini teosvaihtoon tapahtui pääaineopiskelujeni myötä. Tällöin pääaineen toteutuksesta vastasi Hanna Hentinen, joka oli kuullut teosvaihtomenetelmästä silloiselta kollegaltaan Helena Leppäselältä. Leppänen oli opiskellut silloisessa Taideinstituutissa korkeakoulussa, nykyisessä Aalto-yliopistossa, visuaalisen alan taideopettajan pedagogisia opintoja kuvataidekasvatuksen koulutusohjelmassa 2008–2009. Tällöin hänen opettajinaan olivat toimineet Kari Nuutinen ja Pirkko Anttila. (Hentinen sähköposti 17.2.2014; Leppänen henkilökohtainen tiedonanto 3.4.2014.)

Sekä Hentinen että Leppänen arvelivat teosvaihdon alkuperän olevan Nuutisen käsialaa. Valitettavasti tämän tutkimuksen aikana en kuitenkaan saanut tavoitettua Nuutista niin, että olisin voinut varmistaa tämän tiedon häneltä itseltään. Leppänen ja Hentinen molemmat arvelivat, että teosvaihtomenetelmästä ei ole olemassa teoreettista tai tutkittua tietoa. Tieto menetelmästä on kulkenut ja kulkee edelleen vain siihen osallistuneiden henkilöiden mukana, jos yksityiseen käyttöön laadittuja erillisiä ohjeistuksia ei lasketa. (Hentinen sähköposti 17.2.2014; Leppänen henkilökohtainen tiedonanto 3.4.2014.)

Leppänen (mt.) kertoi opintojensa puitteissa tapahtuneen teosvaihdon kestäneen koko lukuvuoden ajan. Vaihtoa oli toteutettu kolmen hengen ryhmässä kerran viikossa, joissa kaksi ryhmäläisiä tekivät uudet teokset kommentteina kolmannen esittelemään teokseen. Jokaisen kerran jälkeen kaikki teokset olivat jaettu ja esitelty yhteisesti koko ryhmän kesken. Teosten lomassa oli käyty keskusteluja teosten tekniikoista, mutta myös niiden sisällöistä, jonka myötä jokainen pääsi jakamaan omia elämäkokemuksiaan. Prosessista oli Leppäsen mukaan muodostunut hyvin terapeutin kokemus.

Hentinen muokkasi teosvaihtomenetelmää terapeutin pääaineen toteutukseen sopivammaksi, jonka mallin mukaan Leikkiväessä tapahtunut teosvaihtoprosessi on toteutettu (Hentinen sähköposti 17.2.2014). Menetelmä oli kestoltaan mitoitettu viisi viikkoa kestäväksi ja sen toteutus oli kolmen hengen ryhmien sijaan vaihdettu parityöksi. Myös teosten jakami-

nen yleisesti ryhmän kesken oli jokaviikkoisesta tapahtumasta siirretty viimeisenä kertana pidettäväksi prosessin yhteiseksi purkutilanteeksi.

3.3 Taideterapia ja taiteen ja luovuuden merkitys kuntoutuksessa

Mitä taide on ja miten sitä voi määritellä ovat kysymyksiä, joihin ei ole olemassa yhtä oikeaa vastausta. Marjatta Bardy (2007, 21) luonnehtii osaltaan taiteen olemusta seuraavalla tavalla: ”Taide on tapoja kuvata ja nimeä maailmaa työstämällä havaintoja ja kokemuksia taiteen eri lajeissa koettuihin keinoihin. Taiteessa luodaan ja jaetaan muotoja ja merkityksiä. Taide peilaa, tulkitsee ja muuttaa todellisuuksien hahmottamista, havaitsemisen, kokemisen ja tuntemisen tapoja. Taiteen ylevä ja samaan aikaan käytännöllinen merkitys on sen kyvyssä panna aistit, tunteet ja mieli liikkeeseen sellaisin tavoin, joihin on muin keinoin vaikea päästä.”

Taiteen käyttämistä hoidollisten, kuntouttavien ja ennaltaehkäisevien tavoitteiden saavuttamiseksi terapiassa kutsutaan taideterapiaksi. Taideterapia on oma hoidon ja kuntoutuksen alansa, jonka toteutuksesta vastaa aina koulutettu terapeutti. Taideterapiassa keskitytään yksilön sisäiseen kehitykseen, joka ammentaa voimansa taiteesta ja luovuudesta. (Hentinen, Mantere & Rankanen 2007, 9.) Tässä alaluvussa tarkastelen taideterapiaa kuvataideterapian näkökulmasta, vaikkakin teoria on sovellettavissa myös muihin luoviin terapioihin.

Taiteen avulla voidaan tulkita tunteita, joita on vaikea ilmaista muilla tavoin. Taiteen äärellä ihminen voi löytää kosketusta omaan tietoiseen ja tiedostamattomaan puoleensa sekä taiteen tekijänä että katselijana (Aulio, Girard & Laine 2008, 46). Taideterapiassa liikutaankin aina mielikuvien äärellä, joihin liittyvät tunteet, ajatukset ja aistimukset välittyvät tehdyissä kuvissa. Mielikuvat voidaan usein ilmaista suoremmin kuin sanoin, sillä mielikuvat kytkeytyvät sanoja paljon läheisemmin yksittäisiin kokemuksiin. (Mantere 2007a, 14.)

Taiteessa kokijan oma ajattelu ja tunteet saavat tilaa, ja taide ikään kuin mahdollistaa oman hiljaisen tilan tätä varten (Saarelainen 2001, 101). Saarelaisen (2001, 102) mukaan taiteen yksi tavoite onkin herättää ihmisessä jokin reaktio ja laittaa täten mielen prosessit liikkeelle. Taideterapiassa näiden merkityksiä käsitellään yhdessä taideterapeutin kanssa. Se, mitä ilmaistaan tai tuodaan esiin, konkretisoituu ja tulee näkyväksi taideteoksen kautta. Taide toimii apuvälineenä taideterapian keskeisen päämäärän – potilaan ja terapeutin välisen terapiasuhteen luomisessa. Taiteen avulla tätä suhdetta voidaan kehittää ja ylläpitää sekä samanaikaisesti sitä laajentaa ja rikastuttaa. (Lewis 1992, 68.)

Taiteelliseen perustoimintaan kuuluu olennaisena osana luovuus, jolla on merkittävä asema ihmisen ja yhteisöjen hyvinvoinnissa. Luovuus käsitellään Mantereen (2007b, 190) mukaan ihmisen luontaisena kykynä ”ajattella ja toimia omintakeisilla tavoilla, keksiä ja kuvitella ja löytää toimivia keinoja tarpeiden ja ongelmien ilmaisemiseksi ja ratkaisemiseksi”. Taideterapiatilanteessa pyritään löytämään ja edistämään asiakkaan luovuutta, joka ulottuu hänen jokapäiväiseen elämäänsä taideterapiassa kehittyvän

luovan asenteen kautta (Mantere 2007b, 190). Mantere (2007b, 194) toteaaakin, että luovuudella on vaikutuksia ja erilaisia ilmenemismuotoja millä tahansa inhimillisen olemisen tai toiminnan alueella, mutta taidetoiminta on kenties sen paras ja ilmeisin harjoitusmaasto ja tila, joka houkuttelee luovuutta esiin.

Lähes kaikkiin luoviin prosesseihin sisältyy aina myös riskin ottamisen välttämättömyys, sillä luovassa toiminnassa ei voi Manteretta (2007a, 19) lainaten ikinä täysin tietää ”mitä on edessä, mitä joutuu kohtaamaan ja miten siitä selviää”. Kuvan luominen onkin jatkuvaa omien henkilökohtaisten valintojen tekemistä, niin kuvan tekotavasta rajauksiin ja väreihin asti, jossa epäonnistumisen uhka on aina olemassa. Kuvan tekeminen tarjoaa täten tekijälleen tilan, jossa hänellä on täysi valta ja mahdollisuus omiin ratkaisuihin, leikkiin ja uskaliaisiinkin kokeiluihin turvallisessa ympäristössä. Vastaavanlaisissa tilanteissa syntyneet uudenlaiset onnistumisen kokemuksen auttavat myös vapautumaan liiallisesta itsekriittisyydestä, joka pahimmillaan on saattanut äityä halvaannuttavaksi negatiiviseksi asenteeksi omaa luovuutta kohtaan. Taideterapeuttinen toiminta tähtääkin siihen, että asiakas rohkaistuisi tekemään toiminnan siirtovaikutuksena käytännöllisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia muutoksia ja valintoja myös taidetilan ulkopuolisessa elämässä ja omassa arjessaan. (Mantere 2007b, 190–191.)

Flow-tilan kokemus liitetään myös läheisesti luovuuteen, jonka voi ymmärtää kehässä kiertämisen, lukkiutumisen sekä siihen liittyvän toivottomuuden ja avuttomuuden vastakohtana. Keskittyneessä taiteen flow-tilassa minätietoisuus usein katoaa, jolloin omien halujen turhautumisella on vähemmän mahdollisuuksia vaikuttaa tietoisuuteen. Kun ihminen keskittyy ja siirtää havainnointinsa sisäisen epäjärjestyksen sijaan ulkoiseen maailmaan, stressin, paniikin ja psyykkisen kaaoksen kokemukset ja vaikutukset heikkenevät. Tämä mahdollistaa havaintojen tekemisen, joka antaa tilaa uusille oivalluksille. Näin on myös mahdollista löytää itselleen parempi tapa, jota soveltaa ongelmallisessa tilanteessa. Tämän tiedostamattoman luovuuden aktivoituminen yhdessä ryhmän tai terapeutin antaman palautteen kanssa voivat muodostua ratkaisevaksi tilanteen avaajaksi tai muuttajaksi myös negatiivisten tunteiden noidankehään juuttuneelle henkilölle. Myös oman menneisyyden ja nykyisyyden pelkojen ja ongelmien hetkellinen unohtaminen antaa kokemuksellisen pilkahduksen toivosta, ilosta ja mahdollisuudesta johonkin myönteiseen. (Mantere 2007a, 15–19; Mantere 2007b, 191.)

Yksinkertaiseenkin omaehtoiseen ilmaisuun houkuttelu tai auttaminen on täten ensimmäinen askel pois raskaasta toivottomuuden tilasta. Tähän perustuu taideterapian antama apu masennuksesta ja lamaantumisesta kärsiville ihmisille (Mantere 2007b, 17). Pienikin spontaani ja omaehtoinen liike, mielikuva tai omien tunteiden tunteminen ja intuitioon luottaminen ovat täten tunnusomaisia piirteitä onnistuneesta terapeuttisesta ilmaisutahtumasta (Mantere 2007b, 195)

Taideterapiassa ei valmis tuotos ole keskiössä, vaan itse luova prosessi ja sen aikana koettu ja havaittu. Nämä ovat usein valmista kuvaa merkityksellisempiä, vaikkakin valmiin työn äärellä käytävä keskustelu kuuluu

olennaisesti taideterapiaprosessiin. Tämän dialogin ja valmiin työn jakaminen terapeutin ja mahdollisen ryhmän kanssa muodostavat terapiatyökentelyn ytimen. Samanaikaisesti käsitellään myös tekijän tietoisia ja tiedostamattomia tavoitteita, kokemuksia ja kriteereitä yhdessä niille annettujen merkitysten kanssa. (Mantere 2007b, 195.)

Taiteessa näkijä, kokija ja teos ovat aina vuorovaikutuksessa keskenään ja samalla yksilö ilmaisee jotain tunteistaan ja arvomaailmastaan. Kuvan kokeminen on siis aina sekä yksilöllinen että yhteisöllinen tapahtuma. (Saarelainen 2001, 100, 103.) Mantere (2007b, 197) toteaaakin, että ihmisten kanssa oleminen on tilanne, josta ihmiset saavat iloa ympäri maailman, mutta samalla se haastaa myös sosiaalisia taitoja. Tämä toimii luonnollisena siltana ryhmän ja yhteisöllisyyden merkitykseen kuntoutuksessa, jota siirryn käsittelemään seuraavassa alaluvussa.

3.4 Ryhmän ja yhteisöllisyyden positiivinen merkitys kuntoutuksessa

Ihminen elää elämänsä aikana erilaisissa luonnollisissa ryhmissä, kuten perhe ja koulu, ja tarve kuulua ryhmään on läsnä jokaisella läpi elämän. Kuuluminen ryhmään, jossa välitetään ja huolehditaan, voi tulla kuulluksi ja ymmärretyksi ja jossa voi myös jakaa omia kokemuksiaan, on ihmiselle tärkeää. Jos ihminen ei luonnostaan kuulu edellä mainittuja mahdollistavaan ryhmään, korostuu tarve kuulua vastaavanlaiseen ryhmään entisestään. (Heikkinen-Peltonen ym. 2008, 112.) Voisikin sanoa, että ryhmään kuuluminen ja siinä toimiminen ovat välttämättömiä ihmisen mielenterveydelle. Ryhmään kuulumisesta on ihmiselle monia merkityksiä, hyötyjä ja ulottuvuuksia ja sitä käytetään monesti myös hoidollisissa tarkoituksissa. Tämä perustuu Salo-Chydeniuksen (1992, 167) mukaan olettamukseen, että ihminen kasvaa, kehittyy ja oppii erilaisissa ryhmissä. Myös pelkkä tunne ryhmään kuulumisesta saattaa jo itsessään motivoida ja kannustaa toimintaan lähtemisessä (Linkki-jakson ohjaajan käsikirja 2003, 18).

Kun jokaisella ryhmän jäsenellä on yhteinen nimittävä tekijä tai samantyyppinen ongelma, kuten esimerkiksi masennus tai ikä, puhutaan vertaisryhmästä. Kun kaikilla ryhmäläisillä on sama ongelma tai tavoite, syntyy normaaliuden tunne, joka muiden hyväksynnän ja ymmärryksen kautta vapauttaa usein syyllisyydestä ja häpeästä. Turvallisen tuntuksessa ryhmässä ihminen saattaa pystyä avautumaan ja kertomaan asioista, joista ei muuten uskaltaisi puhua. Vertaisilta pystyy kysymään neuvoa myös aralta tuntuviin aiheisiin. (Heikkinen-Peltonen ym. 2008, 112–114; Rissanen 2007, 173.)

Ongelmien voittamisen lähtökohtana toimii usein niiden myöntäminen, ja vertaisryhmässä on mahdollista huomata, että omat ongelmat eivät olekaan ainutlaatuisia, mikä rohkaisee jatkamaan ja tutkimaan niitä (Arajärvi 2003, 23; Salo-Chydenius 1992, 168). Ryhmäläisten valmius jakaa asioita ja halu kuulua ryhmään toimivatkin edellytyksenä ryhmän olemassaololle ja tavoitteet kohtaavalle toiminnalle. Ryhmäläiset saattavat olla eri vaiheissa, mutta tunne ”samaa veneeseen” kuulumisesta on kannustava. Tiedon saamista pidetäänkin usein merkittävänä ja kuntoutusta eteenpäin vievänä voimana, sillä muiden kokemukset asioiden voitettavuudesta ja

etenemisestä luovat toivoa kaikille. Vertaisryhmän toiminnan tavoitteena on tämän myötä ryhmän jäsenten asenteenmuutos, joka tähtää entistä parempaan elämänhallintaan. (Heikkinen-Peltonen ym. 2008, 112–114; Rissanen 2007, 176.)

Ryhmä tarjoaa jäsenilleen mahdollisuuden opetella yhteistyötaitoja, vahvistaa itsetuntoa ja kehittää arjenhallintaa. Itsensä ja toisten huomioon ottaminen vaatii aina sosiaalista kanssakäymistä, jonka onnistumiseksi tarvitaan vuorovaikutustaitoja. Ryhmä antaakin osallistujilleen oivan tilaisuuden vuorovaikutustaitojen harjoitteluun yhdessä ihmissuhdetaitojen kanssa. (Heikkinen-Peltonen ym. 2008, 112–113.) Salo-Chydenius (1992, 167) mainitsee vuorovaikutustaitojen kehittymisen mahdollistavan muun muassa kykyä ilmaista, tunnistaa ja vastaanottaa erilaisia tunteita rakentavasti itsessä ja muissa. Ryhmässä toimiminen saattaa auttaa myös löytämään sanoja ja kuvaavaa kieltä ajatuksille, tunteille ja mielikuville, joka vähitellen rohkaisee kohti omakohtaisempien asioiden tutkimista. (Salochydenius 1992, 169.)

Ryhmä toimii täten jäsenilleen ikään kuin peilinä, johon voi heijastaa itseään, minuuttiaan ja omia toimintatapojaan. Se antaa mahdollisuuden ikään kuin peilata omaa elämäänsä suhteessa toisen elämään. Ryhmä mahdollistaa useiden peilien olemassaolon, joten kuvasta saa monipuolisemman, sillä jokainen ryhmän jäsen heijastaa luonnollisesti ihmisen eri puolia. Ryhmästä saadun palautteen avulla voikin uudella tavalla oppia lisää itsestään ja muihin tekemästään vaikutuksesta. (Heikkinen-Peltonen ym. 2008, 112–113; Rissanen 2007, 176–177.) Ryhmästä saadun sosiaalisen tuen myötä on kuntoutujan itsetunnon ja itsetuntemuksen täten mahdollista kohota sekä oman ilmaisun voimistua (Salochydenius 1992, 167).

Oman itsensä tunteminen ja hyväksyminen luovat pohjan myös toisen ihmisen ymmärtämiselle ja hyväksymiselle. Ryhmä tarjoaa näin myös mahdollisuuden erilaisuuden hyväksymiseen ja sosiaalisten havaintojen tekemiseen, joiden perusteella voi muuttaa omaa toimintaansa. Ryhmässä toimimiseen sitoutuminen tarkoittaaakin toisten huomioon ottamista, jakamista ja vuorottelua; vastuun ottamista myös toisista ihmisistä. (Salochydenius 1992, 167–168.) Ryhmässä koetut myönteiset kokemukset vahvistavat hallinnan ja selviytymisen tunnetta, joka Linkki-jakson ohjaajan käsikirjan (2003, 19) mukaan lisää valmiuksia arjessa itsenäisesti pärjäämiseen ja oman elämänsä suunnitteluun.

Kuntoutukseen tulevat saattavat olla sekä sisäisesti että sosiaalisesti hauraita ja eristäytyneitä. Voimakas kelvottomuuden tunne on yleensä yhteydessä myös hylätyksi tulemisen pelkoon ja sosiaalisen riittämättömyyden tunteeseen. Monet saattavat myös vaivaantua muiden seurassa. (Lewis 1992, 66–67.) Omista kokemuksistaan rehellisesti ja aidosti puhuminen ryhmässä laukaisee lopulta usein jännittyneitäkin tilanteita, joka Rissanen (2007, 176) mukaan parhaimmillaan johdattelee ihmisiä kohti kuntoutumista. Tasapainoisesti toimiva vertaisryhmä saattaakin tarjota jäsenilleen alustan tulla kuunnelluksi, kuulluksi, nähdyksi ja ymmärretyksi, mikä auttaa hyväksymään ja voimistamaan omaa itseä (Lewis 1992, 67). Tasaarvoisessa kohtelussa sekä suhteissa, jotka kannustavat ja opastavat tun-

temusten ja kokemusten nimeämiseen, syntyy myös kokemus ihmisarvosta (Bardy, Haapalainen, Isotalo & Korhonen 2007, 38). Salo-Chydenius (1992, 169) toteaaakin, että jo pelkästään toimintaan osallistuminen yhdessä muiden kanssa on itsessään arvokas kokemus.

Kiinteitä ja pieniä ryhmiä kutsutaan pienryhmiksi. Pienryhmyöskentelyä tukee se, että pienissä ryhmissä luottamus syntyy nopeammin. Tämän myötä omien kokemusten, myös vaikeiden, jakaminen helpottuu. (Linkki-jakson ohjaajan käsikirja 2003, 17.) Mielestäni parityöskentelyyn voi soveltaa myös pienryhmyöskentelyn periaatteita. Teosvaihdossa suurin osa työskentelystä tapahtuikin pareittain lopun yhteistä jakamista lukuun ottamatta. Mikä pienryhmyöskentelystä tekee kuitenkin erityisen haavoittuvaisen, on sen osallistujien paikallaolon merkitys toimintaan. Mitä pienempi ryhmä on, sitä voimakkaammin poissaolot näkyvät. Tämä luo erityisen haasteen ja riskitekijän etenkin parityöskentelylle.

3.5 Kolmiosuhteen merkitys teosvaihdossa

Saarelaisen (2001, 99) mukaan taide on aina kommunikointia tekijän ja yleisön välillä ja teosvaihdossa yleisö muodostuu omasta teosvaihtoparista. Taiteellisen ilmaisumuodon käyttäminen tuo aina vuorovaikutussuhteeseen kolmannen ulottuvuuden, joka etenkin taideterapiassa terapeutin ja asiakkaan välillä muodostuessaan on merkittävä. Tämä on yksi tärkeä mahdollistaja taideterapian tarjoamiin erityislaatuisiin mahdollisuuksiin. (Rankanen 2007, 36.) Tätä taiteen, terapeutin ja asiakkaan välille muodostuvaa vuorovaikutussuhdetta kutsutaan kolmiosuhteeksi.

Kolmiosuhde on tekijänä erityisen merkityksellinen, sillä kuntoutumisen vaikuttavuuteen on onnistuneella terapiasuhteella todettu olevan suurempi merkitys kuin millään hoitomuodolla itsessään. Kuva tai jokin muu taiteen muoto toimii vuorovaikutussuhteessa konkreettisena objektina, jonka kautta voidaan keskustella ja havainnoida erilaisia mielikuvia, assosiaatioita, tunteja, muistoja ja mielikuvia. Taiteen ollessa fyysinen objekti, on se myös turvallinen tapa lähestyä ja jakaa itselle vaikeita asioita huomion kiinnittyessä johonkin itsestään irralliseen ja näennäisesti ulkopuoliseen kohteeseen. Kolmion avulla huomiota voidaan myös keskittää tilanteen mukaan sen eri sivuilla tapahtuvaan vuorovaikutukseen. (Hentinen 2009, 38–39.)

Ihminen, joka ei kykene tai rohkene sanallistamaan tuntemuksiaan tai puhumaan itsestään, voi täten löytää taiteesta tai taiteenomaisesta työskentelystä terapiatilanteessa sanattoman ilmaisumuodon, joka voi toimia väylänä itseilmaisuuksiin. Pienikin taiteellinen tuottaminen voi vastaavanlaisissa tapauksissa olla suuri askel, joka kolmiosuhteen myötä ottaa myös askeleen eteenpäin kohti jaetun kommunikaation mahdollisuutta. Oivallukset kun voivat tapahtua niin taiteen teossa kuin sen ilmaisuprosessia jälkikäteen tarkasteltaessa. (Mantere 2007b, 194.)

Myös teosvaihdossa kolmiosuhteella on suuri rooli, kolmiosuhteen muodostuessa teosten vaihdon aikana kahden kuntoutujan ja sen hetkisen teoksen välille. Näin kuntoutujien välille on mahdollista syntyä tasavertainen,

dialoginen keskustelu, jonka tavoitteena on ymmärtää lisää toisen sanomasta. Tämä puolestaan auttaa puhujaa ymmärtämään enemmän omasta näkökulmastaan. (Seikkula & Arnkil 2009, 90.) Teosvaihtoprosessilla on täten mielestäni aineksia mahdollistaa kuulluksi ja ymmärretyksi tulemisen kokemuksia kuntoutujien välisen vuorovaikutuksen kautta. Taiteen avulla voidaan yhdessä jakaa ja pohtia itselle merkityksellisiä asioita, ajatuksia ja tunteita, mikä saattaa myös teosvaihdon aikana johtaa syvällisiinkin kohtaamisiin ja toisiltaan oppimiseen. Samalla teosvaihtoon osallistuminen voi vahvistaa tunnetta ryhmään kuulumisesta.

3.6 Valokuvan käytön terapeuttisuudesta

Valokuvaa voidaan käyttää myös kuvataideterapian osana, mutta valokuvan terapeuttisuuden ympärille on muodostunut myös oma koulukuntansa. Valokuvaterapia ei Suomessa ole itsenäinen psykoterapian muoto eikä valokuvaterapeutti-nimikettä käytetä. Valokuvaterapia määritellään Suomessa ”valokuvauksen ja valokuvan menetelmälliseksi käytöksi psykoterapiassa tai terapeuttisessa työssä” (Halkola 2009a, 15). Täten valokuvaterapia on enemmänkin kokoelma erilaisia menetelmiä, joita psykoterapian, terveydenhoidon, sosiaali-, kasvatus- ja opetusalojen ammattilaiset voivat soveltaa omilla aloillaan asiakkaiden tarpeiden ja terapiaprosessien tavoitteiden mukaan. (Halkola 2009a, 15–16.)

Valokuvaterapeuttisen työskentelyn arvioidaan alkaneen kansainvälisesti 1970-luvulla ja se etsii vieläkin paikkaansa psykoterapioiden ja terapeuttisen työn kentällä. Valokuvaterapeuttisessa työssä käytetään asiakkaalle merkityksellisiä valokuvia väylänä itsehavainnointiin, ymmärrykseen ja muutokseen. (Halkola 2009a, 13–15; Hentinen 2009, 36–39.) Sen käytössä olevat menetelmät voidaan Halkolan (2009a, 15) mukaan jakaa karkeasti kolmeen: ”1) asiakkaan omaelämäkerrallisten valokuvien käyttäminen, 2) symbolisten, assosiativisten valokuvien käyttäminen ja 3) uusien valokuvien ottaminen ja niiden käyttö terapeuttisena välineenä”.

Valokuva tuo terapeuttiseen vuorovaikutukseen kolmannen konkreettisen ulottuvuuden, joka etenkin terapeutin ja asiakkaan välillä on erityisen tärkeä. Valokuvan käyttö terapioiden rikastaa terapiaprosessia tuomalla siihen sanattoman viestinnän ja kokemisen mahdollisuuden, nonverbaalisen vuorovaikutuksen, joka mahdollistaa suhteen syventämisen myös tunnepohjaisella tasolla. Valokuva synnyttää tunnelatauksen kuvaushetken ja kuvan tarkasteluajankohdan välille ja sitä kautta voidaan tavoittaa muistoja ja tunnetiloja, joihin on mahdollista palata aina uudestaan. Valokuvan avulla voidaan myös visualisoida tulevaisuutta ja toiveiden hahmottamista. Kun tätä kokemusta jaetaan yhdessä sanallisesti, sanallinen ja sanaton vuorovaikutus limittyvät. (Halkola 2009b, 51; Hentinen 2009, 38, 42.)

Valokuvan kieli on vahvasti kehollista ja valokuvatyöskentely voi herättää myös kehon muistia. Tämä saattaa ilmetä kehossa tuntemuksina, esimerkiksi kipuna, joita tietoisuuden ulottumattomiin jääneet fyysiset ja aistimukselliset kokemukset saattavat aiheuttaa. Parhaimmillaan valokuva mahdollistaakin yhteyden luomisen tietoisesti mielen sekä sanattomien ja kehollisten aistimusten välille. (Hentinen 2009, 42.)

Valokuva onkin hyvin vuorovaikutteinen. Se saattaa heijastaa erilaisia yksilön sisäisiä ulottuvuuksia, mutta samalla kertaa se voi myös välittää monen eri osapuolen kokemia tunteita ja ajatuksia. Yhdestä valokuvasta heijastuu kuvaajan, kuvatuksi tulleen henkilön, kuvan vastaanottajan ja kuvanvalmistusta tai -valintaa tekevän henkilön tunteita ja ajatuksia. Valokuvan käyttö on aina vuorovaikutuksellista ja erityisesti valokuvan henkilöiden välinen vuorovaikutuksellisuus korostuu ihmisten välisissä kuvaustilanteissa. Yksilön sisäinen vaikutus korostuu puolestaan enemmän valokuvia katsellessa sekä niiden herättämien tunteiden tutkiskelussa. (Hentinen 2009, 41–45.)

Valokuvaa käytetään yleisimmin psykoterapioissa, jossa rekisteröity psykoterapeutti yhdistää valokuvaterapian menetelmät harjoittamansa psykoterapiamuodon viitekehukseen ja käytäntöön. Tällöin se on perusolemukseltaan mielenterveyden häiriöitä ja psyykkisiä ongelmia hoitavaa psykoterapeuttista valokuvaterapiaa. Terapeuttista valokuvaterapiaa on taasen sosiaali-, kasvatusta ja terveystieteiden ammattihenkilöiden työssään toteuttama hoitava, kuntouttava ja ennaltaehkäisevä valokuvauksen käyttö. Terapeuttiseksi valokuvaukseksi kutsutaan valokuvan avulla toteutettavaa henkilökohtaista työskentelyä, joka voi sisältää omakohtaista, itsetutkiskelua ja kasvuun pyrkivää valokuvauksia. (Halkola 2009a, 16.) Valokuvien toteutettu teosvaihto voi sijoittua terapeuttisen valokuvaterapian ja terapeuttisen valokuvauksen välimaastoon, joka pyrkii hyödyntämään valokuvan edellä mainittuja vuorovaikutuksellisuutta, sanatonta vuorovaikutusta ja valokuvan erityislaatuista kieltä.

3.6.1 Valokuvatyöskentelyn vaatimukset sen ohjaajalle

Aiemmin mainittu valokuvan kyky heijastaa usean eri osapuolen ajatuksia ja tunteita herättää huomioimaan valokuvauksen vuorovaikutustilanteeseen liittyvien valta-aseiden tiedostamisen. Ohjaajan tai terapeutin roolista käsin on äärimmäisen tärkeää kunnioittaa asiakkaan valintoja, kuvakerroksia, havaintoja, tulkintoja ja tahtoa, eikä sekoittaa niitä omiin kokemuksiinsa. Valokuva on välineenä voimakas ja yksikin tarkasti valikoitu kuva saattaa vaikuttaa emotionaalisen magneetin tavoin ja läpäistä kerralla monia tunnetasoja. Tämän takia valokuvatyöskentelyn ohjaamisessa on olennaista myös omakohtainen kokeilu ja kokeminen. Prosessin aikana syntyvät oivallukset ja itseymmärryksen lisääntyminen saattavat hämmästyttää yhä uudestaan prosessin läpikäyvää ihmistä, oli hän sitten käynyt sen läpi useampaan kertaan tai ei. Vasta kun on itse kokeillut ohjattavaa valokuvamenetelmää, tietää miten se saattaa vaikuttaa, minkälaisia tunteita herättää ja minkälaisen ympäristön se tarvitsee turvalliselta tuntuvaa työskentelyä varten. (Halkola 2009a, 17.)

Omasta mielestäni myös se, että ohjaajalla on menetelmästä omakohtaisia positiivisia ja voimakkaita kokemuksia, auttaa itse toiminnan selkeyttämiseen sen ohjaajalle. Tämä saattaa näkyä ulospäin aitona innostuksena ja uskona ohjattavaan menetelmään, mikä voi motivoida toimintaan osallistujia. Varmalta tuntuva ohjaaja koetaan usein myös turvallisen tuntuiseksi, jolla on oma vaikutuksensa luottavaisen ilmapiirin syntyyn. Oma voima-

kas kokemukseni teosvaihdosta oli syntynyt vapaalla tekniikalla tehdystä vaihtoprosessista, mutta tein omat teokseni siihen valokuvan keinoin. Tämän kautta olin luottavainen pelkästään valokuvien toteutetun teosvaihdon toimimisesta menetelmällisesti etenkin kohderyhmässä, jossa oli valokuvauksen harrastajia.

Valokuvaterapeuttisen työskentelyn ohjaaminen vaatii terapeutilta tai ohjaajalta muutakin kuin edellä mainitut omakohtaisen kokemuksen prosessista sekä asiakkaan kuvien ja niihin liittyvien toiveiden ja tarpeiden tunnistamisen. Valokuvaterapian osaaminen vaatii myös ohjaajalta aktiivista, kiinnostunutta ja ihmisen voimavaroihin suuntautunutta otetta. Myös valokuvauksen tekninen osaaminen ja visuaalinen kuvan luku ovat hyviä olla ohjaajalla hallussa, vaikkakin ne eivät ole ensisijaisia. (Halkola 2009a, 17.)

Pelkkä valokuvien katselu perustuu avoimeen mieleen ja terapeuttiseen ammattitaitoon, mutta valokuvien ottaminen vaatii jo lisätaitoja. Teknisten asioiden hallinta ja valokuvan kielen ja kuvaustilanteisiin liittyvien teki- jöiden ymmärtäminen tukevat luonnollisesti työskentelyä kuvallisen ilmaisun ja asiakkaan kuvien kanssa. Kuitenkaan uusien valokuvien tuottaminen ei vaadi ammattikuvaajan pätevyyttä. Päinvastoin siitä saattaa olla jopa haittaa prosessille. Jotta kuvan terapeuttista erityislaatua ja merkityksellisuutta oppii ymmärtämään, tulee luopua esteettisestä ajattelusta, tavoitteista ja totutuista kuvan rakentamisen tekniikoista, joihin ammattikuvaajan taito usein perustuu. On syytä muistaa, että asiakkaalla on valta hänestä otettavien kuvien suhteen. Terapeutti tai ohjaaja toimiikin enemmän mahdollistajan roolissa, johon laitteisiin liittyvä tekninen osaaminen osataan kuulua. (Hentinen 2009, 39–40.)

3.6.2 Valokuva teosvaihdossa

Valokuvan käyttö terapeuttisessa toiminnassa on luonteeltaan voimakkaan vuorovaikutuksellista. Se voi olla joko inter- tai intrapersoonallista, parhaimmillaan myös molempia, niin kuin mielestäni teosvaihdon tapauksessa. Hentinen (2009, 42) kuvaa interpersoonallisuutta henkilöiden välillä tapahtuvana vuorovaikutuksena ja intrapersoonallisuutta yksilön sisäisenä vuoropuheluna. Valokuvan interpersoonallinen vuorovaikutus korostuu erityisesti ihmisten välisissä valokuvastilanteissa, kun taas intrapersoonallinen valokuvien katselussa ja niiden herättämien tunteiden tutkiskelussa. Valokuvan inter- tai intrapersoonallisuutta voidaan soveltaa sen mukaan pyritäänkö vuorovaikutusta lisäämään toisten ihmisten vai oman itsensä kanssa. (Hentinen 2009, 42, 45.)

Teosvaihdossa pyrkimys on molempia kohti, joten menetelmässä on vuorovaikutussuhteita pyritty säännöstelemään tasaisesti. Valmiiden valokuvien jakamisella pyritään interpersoonallisuuteen, aktivoiden ryhmän jäsenten välistä kommunikaatiota edellisessä luvussa mainitun kolmiosuhteen avulla. Teosvaihdon tapauksessa tämä tapahtuu parien välillä tapahtuvan säännöllisesti toistuvan jakamisen kautta. Intrapersonallinen ulottuvuus on mukana omakohtaisena valokuvien katseluna ja niiden herättämien tunteiden ja ajatuksien tutkiskelun kautta. Tavoitteena tällä on auttaa

teosvaihtoon osallistuvia yksittäisiä henkilöitä tiedostamaan valokuvien kautta Hentisenkin (2009, 45) mainitsemia omasta sisäisestä maailmastaan kumpuavia mielikuvia, assosiaatiota ja tunteita.

Mikä mielestäni tekee valokuvankäytöstä erityisen helpon ja ajankohtaisen välineen nykypäivänä, on sen saatavuus. Valokuvausmahdollisuudet ovat lähes kaikkien ulottuvilla ja kamerasta on tullut lähes itsestäänselvyys, joka on tuonut kuvaamisen osaksi arkipäivää. Tämä on etenkin nuorten keskuudessa vallalla oleva ilmiö älypuhelimien yleistymisen myötä. Nykypuhelimien vakiovarusteihin kuuluu yleensä kamera, ja älypuhelimien kameroiden taso saattaa jo ohittaa laadukkuudessaan osan markkinoilla olevista kompaktikameroista. Valokuvan ottaminen osana teosvaihtoa voi olla täten hyvin matalan kynnyksen toimintaa; yksinkertaisimmillaan se vaatii yhden kuvan nappaamista vaihtokerroille. Koska jokainen osallistuja on oman kuvansa luoja ja mestari, saa jokainen täten myös määrittää kuvaan käyttämänsä ajan sen teknistä vaativuustasoa ja jälkimuokkausta myöten. Valokuvan taustalla olevan ajatuksen esiin tuominen ei täten ole juurikaan teknisistä esteistä kiinni, jos kuvan ottajan painopiste on enemmänkin kuvan sisällössä kuin visuaalisessa ulkomuodossa. Näin valokuva on suhteellisen helposti käytettävissä lähes kaikkien kohderyhmien ja motivaatiotasojen kanssa mahdollisesti muihin taiteellisiin ilmaisumuotoihin verrattaessa.

4. TUTKIMUKSEN TOTEUTUKSEN MENETELMÄLLISET LÄHTÖKOHDAT

Opinnäytetyöni sijoittui tutkimuksena laadullisen eli kvalitatiivisen tutkimuksen piiriin. Laadullinen tutkimus pyrkii ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä kokonaisvaltaisesti; niin kirjoittamattoman faktatiedon tai ihmisen toiminnan taustalla vaikuttavien uskomusten, halujen, ihanteiden ja käsitysten ymmärtämisen kautta (Vilka & Airaksinen 2003, 63). Laadullisessa tutkimuksessa aineistoin laatu on aina tärkeämpi kuin sen määrä ja aineiston kriteereinä ovat aina sen monipuolisuus ja tarkoituksenmukaisuus. Kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä on luonteeltaan prosessimainen, mikä osaltaan tarkoittaa myös sitä, että tutkimussuunnitelma saattaa elää yhdessä tutkimushankkeen kanssa. Laadullisessa tutkimuksessa tutkijan pyrkimyksenä on päästä lähelle tutkittavaa kohdetta aineistonkeruumenetelmin, joiden myötä kohdetta verhoavat kysymykset avautuvat ja tutkimusmenetelmälliset ratkaisut hahmottuvat. (Eskola & Suoranta 2008, 15–16; Kiviniemi 2010, 70.)

Aineiston keruu laadullisessa tutkimusmenetelmässä tapahtuu useimmiten haastattelun ja havainnoinnin keinoin, jotka ovat myös tämän tutkimuksen pääsääntöisinä aineiston lähteinä. Tutkimuksessani käytin fenomenologista lähestymistapaa. Aineiston keruussa sivusin myös visuaalista etnografiaa ottamalla mukaan kuvakortit osaksi tutkimusta. Tässä luvussa avaen tarkemmin näitä tutkimuksen toteuttamiseen liittyviä käsitteitä.

4.1 Fenomenologia

Fenomenologia keskittyy tutkimaan ihmisen kokemuksia eli ihmisen suhdetta omaan elämäntodellisuuteensa, joka muotoutuu erilaisten merkitysten mukaan. Ihmistä ei voida milloinkaan ymmärtää irrallaan tästä suhteesta, joten fenomenologisen tutkimuksen kohteena ovat varsinaisesti erilaiset merkitysaspektit. Fenomenologinen merkitysteoria pitää sisällään ajatuksen siitä, että hahmottamamme todellisuus pitää sisällään pelkästään erilaisia merkityksiä. Nämä merkitykset näyttäytyvät havainnoissa havaittajan pyrkimysten, kiinnostusten ja uskomusten valossa. (Laine 2010, 28–30.)

Jokaisen ihmisen käsitetään olevan yksilö, joka perustaltaan on kuitenkin yhteisöllinen. Ihminen on syntymästään asti osa jotakin kulttuuria, joten myös todellisuutemme määrittävät merkitykset ovat lähtöisin jostain yhteisöstä. Jokaisessa yhteisössä on yhteisiä merkityisperinteitä, joten yksilön kokemuksen tutkiminen tuo samalla ilmi myös jotain yleistä. Fenomenologinen tutkimus keskittyykin tutkimaan yksittäisen alueen ihmisten sen hetkistä merkitysmailmaa universaalien yleistyksien sijaan. (Laine 2010, 30–31.)

Fenomenologiselle tutkimukselle ei ole olemassa yhtä säännönmukaista metodia eli ajattelutapaa tai tutkimusotetta. Täten se määräytyy jokaiselle tutkimukselle pääsääntöisesti tutkijan, tutkittavan ja tilanteen erityislaatuisuuden mukaan. Tutkijan tulee harkita siis tilannekohtaisesti, miten ja millä keinoin saavuttaa toisen kokemus mahdollisimman luonnonmukaisesti vallitsevassa tilanteessa. (Laine 2010, 33.) Teosvaihtoa koskevaan tutkimukseeni valitsin aineistonkeruumenetelmiksi osallistuvan havainnoinnin, haastattelun sekä kuvakorttityöskentelyn. Koin, että ne menetelminä tuottaisivat mahdollisimman tarkkaa ja ohjaimatonta tietoa teosvaihtomenetelmän toimivuudesta.

Mikä fenomenologisesta tutkimuksesta teki itselleni tutkimuksen tekijän roolissa erityisen mielenkiintoisen ja prosessina kiinnostavan, on sen näkökulma tutkijan itseymmärrykseen. Laineen (2010, 34–35) mukaan tutkimukselliselle tasolle pääsy tutkittavan aiheen käsittelyssä vaatii tutkijalta jatkuvaa reflektiivisyyttä ja kriittistä asennetta, jotta tutkimuksen lopputulos ei ole pelkkää omista lähtökohdista syntynyttä kuvitelmaa. Fenomenologinen tutkimus alkaa spontaanin ymmärryksen kyseenalaistamisella, täten haastaen tutkijaa jatkuvaan oman subjektiivisen perspektiivin laajentamiseen. Tutkimuskohdetta voidaan tuki lähestyä myös teorioiden kautta, sillä fenomenologinen tutkimus ei ikinä ala tyhjästä. Teorioista ei kuitenkaan saa tulla estettä pyrittäessä tiedostamaan toisen aitoa kokemusta.

4.2 Osallistuva havainnointi

Osallistuva havainnointi on aineistonkeruutapa, jossa tutkija havaintonsa kirjaten osallistuu tutkimansa yhteisön toimintaan samalla sekä tarkkaillen että analysoiden sitä. Tutkijan rooli yhteisössä voi olla monenlainen, aidoissa tilanteissa toimivasta yksilöstä ulkopuoliseen havainnoijaan. Tutkijan rooli voi määrittää myös tutkijan osallistuvuuden kriteerit. Osallistu-

vassa havainnoinnissa vuorovaikutuksen tulisi aina tapahtua havainnoitavien henkilöiden ehdoilla. Tutkijan tulisikin olla vaikuttamatta osallistuvasta roolistaan huolimatta ryhmän toimintaan ja tutkittavan tilanteen kulkuun. Tämä on kuitenkin yleensä lähes mahdotonta, sillä tutkijalla itsellään saattaa olla tutkittavassa yhteisössä myös muita tärkeitä rooleja. Havainnoijan rooli ei myöskään ole aina tutkijan itsensä valittavana, vaan siihen vaikuttaa aina muun muassa se, kuinka tutkittava ryhmä päästää tutkijan sisäänsä. Tutkijalle annetaan usein myös jokin tietty rooli, esimerkiksi hänen koulutuksensa kautta, mikä saattaa vaikuttaa yhteisön käyttäytymiseen ja suhtautumiseen tutkijaa kohtaan. (Eskola & Suoranta 2008, 98–100.)

Havainnointi on aina hyvin subjektiivista ja inhimillistä toimintaa. Siihen vaikuttavat niin havainnoijan omat ennako-odotukset kuin havainnoijan sen hetkinen mieliala ja vireystaso. Havainnointi on myös valikoivaa, sillä havainnot perustuvat yleensä itselle käsitteellisistä asioista. Aivan kaikkea on aina mahdotonta huomata ja kaksi eri ihmistä voi samassa tilanteessa kiinnittää huomionsa täysin eri asioihin. Myös havainnoijan omat, aiemmat elämäkokemukset heijastuvat tarkkailtavan ryhmän toiminnan ymmärtämiseen ja sen jäsenten profilointiin. Kuitenkin subjektiivisuuden voi käsittää myös rikkautena, sillä se kuvastaa juuri arjen tulkintojen runsautta ja monivivahteisuutta. (Eskola & Suoranta 2008, 102.)

Ohjaajan roolini teosvaihtoprosessissa käsitti lähinnä prosessin aloituksen, lopetuksen ja sen ylläpitämiseen liittyvän motivoinnin. Koin tämän luonnollisena siltana havainnoinnin käyttämiseen osana tekemääni laadullista tutkimusta, sillä en ollut aktiivisena osallistujana itse käytävissä teosvaihtoprosesseissa. Olemalla kuitenkin läsnä jokaisena teosvaihtopäivänä, sain havainnoinnin kautta välitöntä tietoa teosvaihdon tekemisen ennakoivista ja jälkeisistä tuntemuksista nuorten keskuudessa. Muuten nämä havainnot olisivat voineet jäädä tutkimuksen ulkopuolelle. Tekemilläni havainnoilla oli tärkeä rooli hahmotellessani teosvaihdon mielekkyyttä menetelmänä. Aikaisempi roolini työharjoittelijana Leikkiväki ry:ssä ja etenkin Klemmari-pajalla mahdollisti sen, että läsnäolooni ei tutkimuksen ensimmäisen päivän jälkeen kiinnitetty erityistä huomiota. Tämän myötä koen, että havainnoijan roolini ei vaikuttanut paljoa teosvaihtoon osallistuvien nuorten toimintaan, mikä toi autenttisuutta havainnoitavien tapahtumien kulkuun. Havaintoni kirjasin teosvaihdon toteuttamisen ajan tutkimuspäiväkirjaani.

4.3 Ryhmämuotoinen teemahaastattelu

Fenomenologisen tutkimuksen tarkoituksena on tavoittaa toisen kokemusta. Täten haastattelun tulisi olla luonteeltaan mahdollisimman luonnollinen, keskustelunomainen ja avoin tapahtuma, jonka tavoitteena on selvittää toisen ihmisen ajatuksia (Laine 2010, 37–38). Teemahaastattelu palvelee tätä tarkoitusta hyvin, sillä se on muodoltaan avoin niin, että haastateltavat pääsevät vastaamaan vapaamuotoisesti. Näin haastateltavat ilmaisevat vastauksissaan enemmän itseään ja omia kokemuksiaan. (Eskola & Suoranta 2008, 87.)

Teemahaastattelussa on teema-alueet etukäteen laadittu ja haastattelijalla on tilanteessa apunaan tukilista käsiteltävistä aihealueista. Tukilista ei sisällä kuitenkaan valmiita kysymyksiä eikä haastattelu etene järjestelmällisesti sen mukaan; sen avulla haastattelijalla vain varmistaa, että kaikki etukäteen päätetyt teemat käydään haastateltavan kanssa läpi. Tukilistan käyttö taitaa tutkijaa pääsemään tarkemmin kiinni haastattelulla tavoiteltavaan kokemukselliseen tietoa-alueeseen. Teemojen laajuus ja järjestys on aina yksilökohtainen jokaisen haastattelukerran kohdalla ja ne määräytyvät haastateltavan kanssa käydyn avoimen dialogin mukaan. (Eskola & Suoranta 2008, 85–87.)

Ryhmähaastattelu on enemmänkin keskustelutilanne tutkijaa kiinnostavasta aiheesta, johon osallistuu enemmän kuin yksi haastateltava kerrallaan (Eskola & Suoranta 2008, 94). Yksi ryhmähaastattelun eduista on, että se saattaa tuottaa yksilöhaastattelua enemmän tietoa, sillä ryhmä usein tukee toisiaan kokemuksia jaettaessa. Ryhmän jäsenet voivat auttaa selkeyttämään tai täydentämään kokemusta sekä auttaa muistamaan tai synnyttämään uusia muistikuvia ja oivalluksia; ryhmämuotoisessa haastattelussa haastateltavat voivat ottaa virikkeitä ja aiheita toistensa puheenvuoroista. Näin ryhmähaastattelussa myös haastattelijan vaikutus siihen, mitä asioita tuodaan esille ja millä tavalla, vähenee yksilöhaastatteluun verrattuna. (Sulkunen 1990, 264–266.)

Viimeisen eli viidennen teosvaihtokerran jälkeen toteutin ryhmämuotoisen teemahaastattelun kaikille paikalla oleville teosvaihtoon osallistuneille nuorille. Koska teosvaihtotyöskentely oli parityötä, arvioin, että haastattelutilanne tulisi taitaa tehdä myös yhteisesti. Näin kokemuksen toteamisesta tulisi mahdollisimman kokonaisvaltaista. Tämän vuoksi ryhmähaastattelu aineistonkeruun menetelmänä palveli mielestäni myös parhaiten tutkimukseni tarkoitusta. Uskon, että myös itse haastattelutilanne saattoi auttaa teosvaihtoon osallistujia hahmottamaan teosvaihtoon osallistumisesta tulleita kokemuksiaan.

Asiakashaastattelujen jälkeen haastattelin myös teosvaihdon tehnyttä ohjaajajaparia. Muutin haastattelun teemaa siten, että samalla tiedustelin heidän näkemyksiään teosvaihtomenetelmän soveltuvuudesta Leikkiväki ry:n toimintaan.

4.4 Kuvien käyttö osana aineistonkeruuta

Kokemusta ei voi koskaan täydellisesti ymmärtää. Määrittelyn ulkopuolelle jää paljon epämääräisiä tunteita, aavistuksia ja mielikuvia, joista ei ole sanallistamiseen riittävää selkeää käsitystä. (Laine 2010, 38.) Symbolit eli johonkin viittaavat merkit tai vertauskuvat, ovat läheisessä suhteessa muistiin ja tunteisiin. Ne kiteyttävät itseensä arvoja, uskomuksia ja maailmankatsomusta, joten erilaisten tunnetilojen ja kokemusten kuvaaminen on mahdollista symbolisten kuvien kautta peilaamalla. (Halkola 2009c, 176–177, 184.) Tämän johdosta päätin käyttää teosvaihdon synnyttämien odotusten kartoittamisen tukena myös kuvakortteja.

Ikali Karvinen (2012) kuvaa kuvankäyttöä osana tutkimusmateriaalia seuraavasti: ”Useissa tutkimuksissa valokuvien merkitys analysoitavana tutkimusaineistona saattaa olla vähäinen, mutta niiden merkitys tutkimusympäristön ja tutkimukseen osallistuvien havainnollistajana taas merkittävä, ellei jopa aivan oleellinen. Totuus kuvan sisältämän narratiivin voimasta tunnetaan jo vanhassa sanonnassa, jossa kuvan kerrotaan sisältävän enemmän informaatiota kuin tuhat sanaa. – – Valokuva-aineistoa voidaan analysoida monin eri tavoin tieteenalan ja tutkijan orientaatiosta ja positivista riippuen. Tärkeämpää kuin tietyn analyysimenetelmän orjallinen käyttö on jatkuva tutkimuskysymysten mielessä pitäminen aineiston analyysin aikana. Aina valmista analyysimenetelmää ei kuitenkaan ole hyödynnettävissä tutkimuksen aihepiirin vuoksi.”

Kuvakortteja käytetään Halkolan (2009c, 184–185) mukaan ihmisten parissa muun muassa tunteiden, tunnetilojen, muistojen ja tarinoiden esille tuojina ja havainnollistajina. Kuvakorttisarjat ovat keskenään erilaisten kuvien muodostamia kokoelmia, joita voi joko valmistaa itse esimerkiksi lehtikuvista tai käyttää erilaisia kaupallisia korttisarjoja. Perusidea kuvakortteja käytettäessä on se, että ohjaaja levittää kortit pöydälle ja esittää kysymyksen. Ohjattavat katsovat kortteja havainnoiden ja etsien vastinetta kysymyksen mukaiselle tunteelleen, ajatukselleen tai muistolle. Lopulta he valitsevat intuitiivisesti itselleen oikealta tuntuvan kuvan. Tämän jälkeen ohjattavat kertovat vuorollaan vapaasti valitsemastaan kuvasta.

Kuvakorttien avulla tutkin odotuksia, joita teosvaihtoon osallistuneille nuorille oli ehtinyt muodostua menetelmän suhteen. Sijoitin kartoituksen tapahtuvaksi toisen vaihtokerran jälkeen, sillä siihen mennessä osallistujat olivat jo ehtineet muodostaa jonkinlaisen käsityksen itse menetelmästä ja siitä, miten se toimii. Tutkimuksessa käytin kuvakortteina Leikkiväen työpajatoiminnasta valmistettua korttisarjaa.

5. VALOKUVIN TOTEUTETTU TEOSVAIHTO LEIKKIVÄKI RY:SSÄ

Leikkiväki ry:n Klemmari-pajalaisille toteutettavaan teosvaihtoon rajasin valokuvan siinä käytettäväksi välineeksi. Tämä tarkoitti sitä, että jokaiselle vaihtokerralle tuli teoksena tuottaa fyysisessä muodossa oleva itse otettu valokuva. Päädyin tähän rajaukseen, koska Klemmari -työpajan vuonna 2013 alkaneen pajajakson teemaksi oli valittu valokuva. Olin myös harjoitteluni aikana suunnitellut ja ohjannut klemmarilaisille valokuvamenetelmiä, jonka myötä tiesin, että valokuvaus kiinnosti heitä menetelmänä ja itseilmaisun välineenä. Myös oma kiinnostukseni valokuvaukseen niin harrastuksena kuin ohjauksen välineenä motivoi minua, joten koin rajauksen palvelevan parhaiten sekä asiakasryhmäni tarpeita että myös minua oman ammatillisen kehittymiseni näkökulmasta.

Teosvaihdon suuntaa ei voi ennalta määrätä eikä hallita, koska se on täysin siihen osallistuvista henkilöistä itsestään kiinni. Yritin kuitenkin ohjata prosessia itsetutkiskelevampaan suuntaan antamalla ensimmäiselle vaihtoon tuotavalle kuvalle aiheen. Painotin myös teosvaihdon tekemisen ohjeistuksessa kuvan sisällön merkitystä visuaalisen kunnianhimon ja ilmaisuuden sijaan. Ensimmäisen kuvan aiheeksi valitsin itselle merkityksellinen

tai voimaa-antava valokuva'. Tarkoitukseni oli, että teosvaihto lähtisi käyntiin jostain itselle merkityksellisestä, joka mahdollistaisi positiivisten voimavarojen etsimisen ja löytämisen, samalla niitä tutkien ja kuvaillen. Se, mitä kukin kokee itselle merkitykselliseksi tai voimaa-antavaksi on jokaisen osallistujan omassa harkinnassa, oli se sitten visuaalinen elementti, jotakin täysin abstraktia tai jotain siltä väliltä. Tämä tekee menetelmän erityisen mielenkiintoiseksi myös ohjaajan kannalta, sillä se saattaa tuottaa uutta tietoa ja puolia osallistujista, joita muuten voisi olla vaikea pelkän keskustelun avulla huomata tai tehdä näkyväksi.

Tässä kappaleessa käyn läpi aikavälillä 15.1. – 19.2.2014 Leikkiväen Klemmari-pajalaisille edellä kuvatuista lähtökohdista toteuttamani valokuvaan rajatun teosvaihtoprosessin ja kuvailen sen eri vaiheet ja esiin tulleet hankaluudet ja onnistumiset. Toteutuneen teosvaihdon kulkua kuvaan käymällä jokaisen vaihtokerran erikseen läpi. Teosvaihdon tekemiseen osallistui yhteensä kolme paria, joista kaksi muodostui Leikkiväen nuorisista (PARI1 ja PARI3) ja yksi Leikkiväen ohjaajista (PARI2). Teosvaihtoprosessin havainnollistamisen avuksi olen liittännyt opinnäytetyöhöni PARI1:n teosvaihtokuvista muodostuneet kuvasarjat (LIITE 3), joiden kautta on ulkopuolisen lukijankin mahdollista hahmottaa prosessin luonnetta. Esitettäväksi kuviksi olen päättänyt käyttämään PARI1:sen teosvaihtokuvia, sillä ainoastaan heidän teosvaihtonsa kesti koko vaihtoprosessin loppuun asti. Täten heidän kuvansa muodostavat pisimmän ja yhtenäisimmän kuvasarjan. Teosvaihtokuvien esittämiseen olen saanut prosessin tekijöiltä kirjalliset suostumukset (LIITE 2).

5.1 Teosvaihdon käytännön raamit

Opinnäytetyöni toiminnallisen osuuden alkaessa Klemmari-pajalla oli neljä potentiaalista teosvaihtoon osallistujaa, sillä he kaikki olivat osallistuneet omalla tavallaan syyskaudella pidettyyn valokuvastyöskentelyyn. Alkumotivoinnin teosvaihtoon lähtemiselle ennen ensimmäistä tapaamiskertaa oli hoitanut toinen Klemmarin vastuuhjaajista antamieni ohjeiden mukaisesti. Tavoitteena oli, että jokainen osallistuja olisi tuonut aloituskuvansa jo ensimmäiseen tapaamiskertaan. Omasta osallistumisestani olimme sopineet, että kävisin vain aloittamassa ja lopettamassa prosessin ja kerran teosvaihdon keskivaiheilla kävisin katsomassa ja kuulostelemassa prosessin etenemistä kyseisen vastuuhjaajan luotsatessa teosvaihtoa eteenpäin. Kuitenkin teosvaihdon alun jälkeen päädyimme ratkaisuun, että olen läsnä jokaisella kerralla näin motivoiden myös vaihtoon osallistuvia henkilöitä tulemaan paikalle vaihtopäivinä. Vaihtopäiviksi sovimme keskiviikkoamupäivät kello 10.30–12.00 ja vaihdon kestoksi viisi viikkoa. Kaikille vaihtoon osallistujille pidettävän purkutilaisuuden ja sen jälkeen toteutettavat haastattelut pitäisin erillisenä päivänä.

Alkuteoksen aiheeksi olin määritellyt jo aiemmin mainitun 'itselle merkityksellinen tai voimaa-antava valokuva'. Olin myös varautunut siihen, että ensimmäisellä vaihtokerralla olisi joku, jolla ei olisi kuvaa mukana. Siinä tapauksessa antaisin 30 minuuttia aikaa ottaa joko sisällä tai ulkona kuvan, joka sisältäisi tai kuvaisi jotain itselle voimaa-antavaa elementtiä.

5.2 Ensimmäinen vaihtokerta 15.1.2014

Ensimmäiselle vaihtokerralle tuli Klemmarista vain yksi osallistuja paikalle (PARI11). Hän oli kuitenkin kiinnostunut ja sanoi patistavansa myös Klemmarissa käyvän asuinkaverinsa (PARI12) teosvaihtoon mukaan. Heistä muodostui ensimmäinen pari (PARI1). Myös kaksi ohjaajaa ilmaisivat kiinnostuksensa osallistua teosvaihtoprosessiin (PARI2). Olin suunnitellut ensimmäisen vaihtokerran aluksi pidettäväksi perusteellisen ohjeistuksen, jossa käytäisiin läpi vielä teosvaihtoprosessin käytännöt, sen suhde opinnäytetyöhöni ja valokuvallisen menetelmärajauksen ulottuvuudet. Pidin lopulta ohjeistuksen paikalla olevalle Klemmari-pajalaiselle (PARI11) ja toiselle ohjaajalle (PARI21). Sovimme yhteisesti, että he hoitaisivat ensimmäiset vaihdot itsenäisesti seuraavaan kertaan mennessä.

Saadakseni vielä kaksi puuttuvaa Klemmari-pajalaista teosvaihtoprosessiin mukaan, tein siitä seuraavaa kertaa silmällä pitäen mainoksen. Teosvaihtoprosessi oli mahdollista aloittaa vielä toisella tapaamiskerralla. Mainos ei kuitenkaan päätynyt Leikkiväen seinälle (LIITE 1).

PARI1 oli vaihtanut kuluneen viikon aikana aloituskuvansa. PARI11:n kuva oli otettu kuluneen vuoden aikana digitaalisella kameralla (LIITE 3, KUVA 3). PARI12 oli valinnut aloituskuvakseen jo muutaman vuoden takaisen filmikameralla ottamansa valokuvan (LIITE 3, KUVA 4).

5.3 Toinen vaihtokerta 22.1.2014

Molemmat PARI1:sestä olivat paikalla. Sekä PARI11 että PARI12 ottivat uudet teosvaihtokuvansa aamupäivän aikana, jonka jälkeen he suorittivat vaihtotilanteen (LIITE 3, KUVA 5 & KUVA 6). Molemmat olivat kuitenkin miettineet kuvansa sisällön ennalta valmiiksi. Kuvien lavastus ja otto oli suunnitellusti jätetty keskiviikkoamuun, josta tuli molemmille lähes koko vaihdon kestävä tapa. Molempien kuvat olivat digitaalisessa muodossa, joten he tekivät niitä varten oman kansionsa toiselle Leikkiväen kävijöiden käytössä olevalle tietokoneelle. Vaihto tapahtui täten tietokoneen äärellä.

Ohjaajista muodostunut pari (PARI2) ei ollut vaihtanut alkukuviaan kuluneen viikon aikana. Toinen ohjaajista (PARI21) oli koulutuksessa kyseisenä keskiviikkopäivänä, joten vaihtoa ei silloin voitu myöskään toteuttaa. Ohjaajat olivat kuitenkin keskenään sopineet, että suorittaisivat teosvaihdon sähköpostitse joko työn lomassa tai vapaa-ajallaan. Paikalle saapui myös kolmas syyskauden valokuvatyöskentelyssä mukana ollut Klemmari-pajalainen, mutta hänellä oli selkeä työ Leikkiväen muissa toimissa eikä hänelle ilmaantunut vaihtoparia päivän aikana. Täten vaihtoa ei voitu vielä aloittaa hänen kanssaan.

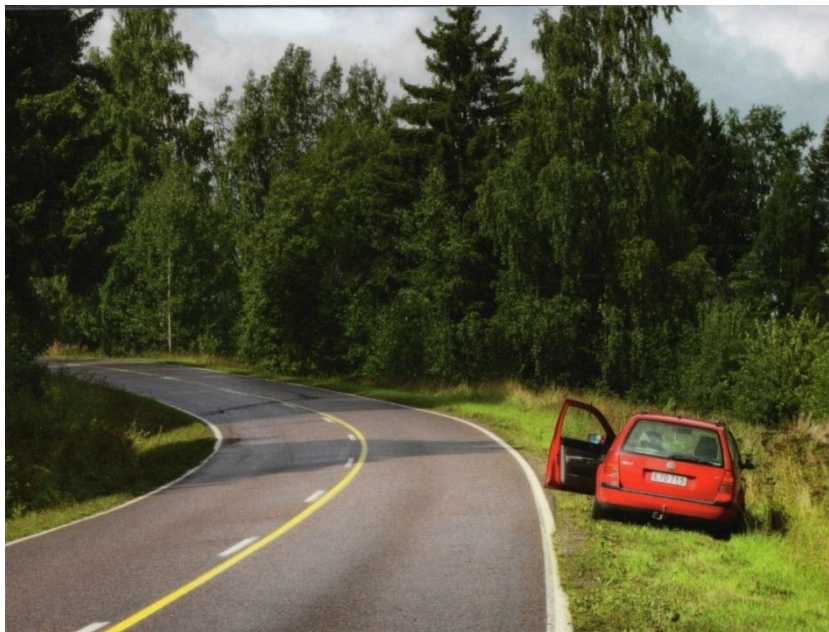
5.3.1 Osallistujien odotusten kartoitus

Halusin kartoittaa osallistujien odotuksia teosvaihtoon liittyen, ja olin ajoittanut kartoituksen toisen vaihtokerran jälkeen. Tällöin jokainen olisi

ottanut uuden kuvan kerran ja tulevan prosessin raamit olisivat mahdollisesti hahmottuneet tämän myötä selkeämmiksi kuin aloituskuvan vaihdon yhteydessä. Kartoitukseen käytin kuvakortteja, joista olin asettanut 15 erilaista korttia pöydälle. Näistä kuvista osallistajat saivat valita kuvan, joka heidän mielestä kuvasi parhaiten heidän odotuksiaan teosvaihtoprosessin suhteen.

Koska vaihtoa oli suorittanut siihen mennessä vain yksi pari (PARI1) ja toiselle kerralle paikalle tulleen Klemmari-pajalaisen osallistuminen teosvaihtoon oli hyvin epävarmaa, toteutin kartoituksen vain PARI1:lle. Taivoitteena oli, että mahdollisten muiden parien kanssa suoritaisiin kartoituksen heidän toisen vaihtokertansa jälkeen. Tätä tilaisuutta ei kuitenkaan opinnäytetyöni toiminnallisen toteutukseni aikana tullut.

PARI11 perusteli kartoituksessa valitsemaansa kuvaa sillä, että hän koki alkaneen teosvaihtoprosessin innostavana. Teosvaihtoa tehdessä ei hänen mukaansa voinut tietää mitä kulman takana odottaa, niin kuin hänen valitsemaansa kuvan kaartuvalla tiellä (KUVA 1). PARI11 ei ollut kuvaa valittaessa huomannut tienposkessa olevaa autoa, joten se ei hänestä kuulunut hänen odotuksia kuvaavaan kuvaansa.

KUVA 1 PARI11:n valitsema kuva teosvaihtoa kuvaavien odotuksien kartoituksessa

PARI12 näki teosvaihdossa toteutetut kuvat ikään kuin toistensa kuvien varjoina, minkä johdosta hän oli valinnut kuvan, missä näkyi kahden eri henkilön varjot (KUVA 2). PARI12 koki omien sanojensa mukaan teosvaihdon mielenkiintoisena prosessina, sillä sitä kautta pääsi näkemään mitä joku toinen hänen kuvissaan näkee.

KUVA 2 PARI12:n valitsema kuva teosvaihtoa kuvaavien odotuksien kartoituksessa

5.4 Kolmas vaihtokerta 29.1.2014

PARI1:sestä oli vain PARI11 paikalla ja hän lähti aamupäivästä ulos ottamaan teosvaihtokuvaansa. Kuva kuitenkin hävisi tietokoneelta sen jälkeen, kun kuva oli jo tuhottu kameran muistikortilta. Vaikka yritimme, emme saaneet kuvaa pelastettua. PARI12 ei saapunut paikalle päivän aikana, joten vaihtoa ei tällä kertaa suoritettu heidän välillään lainkaan.

Alkumotivoinnista vastanneen ohjaajan ansiosta vaihtokerralle oli tullut uusi pari (PARI3). PARI3 muodostui edellisellä kerralla olleesta parittomasta Klemmari-pajalaisesta (PARI31) ja hänen parikseen oli tullut Kutomopajalta teosvaihtoon osallistumisesta kiinnostunut henkilö (PARI32). Kummallakaan ei ollut teosvaihdon alkukuvaa mukanaan, joten ohjeistin heitä ottamaan alkukuvat ohjeen mukaisesti. Molemmat lähtivät ulos ottamaan kuvaa ja he suorittivat vaihdon tämän päätteeksi. Ohjaajista muodostunut pari (PARI2) oli suorittanut omalla ajallaan alkukuvien vaihdon.

Klemmarin toinen vastuuhjaaja kertoi myös, että oli saanut hankittua teosvaihtoon osallistujille mahdollisuuden saada töitään esille helsinkiläisen kulttuuritalo Stoa Nuori taide – näyttelyyn. Näyttely pidetään Stoa galleriassa aikavälillä 7.5.–24.5.2014, ja näyttelyn tarkoituksena on tarjota helsinkiläisille nuorille mahdollisuutta tuoda omia töitään esille (Nuori taide 2014). Jokainen teosvaihtoon osallistuvan nuoren kuvista 1–3 pääsevät lopulliseen näyttelyyn. Näyttelyyn laitetaan täten yksittäisiä teoksia, joten kaikkia teosvaihtoprosessin aikana otettuja valokuvia ei voida näyttelyyn laittaa. Koska näyttely on vasta toukokuussa, on nuorilla aikaa vielä hioa teosvaihdosta syntyneitä kuviaan näyttelyä varten, jos niin haluavat. Näyttelyyn saa kuitenkin lähettää myös teosvaihdon ulkopuolisia kuvia. Arvioin, että tuleva näyttely lisäisi osallistujien motivaatiota teosvaihdon tekemiseen, tuoden sen tekemiselle lisää painoarvoa ja tavoitetta osallistujien silmissä.

5.5 Neljäs vaihtokerta 5.2.2014

PARI1:stä vain PARI11 oli jälleen vain paikalla päivän aikana. Jatkoimme yritystä löytää hänen viime kerralla hävinnyt teosvaihtokuvansa ja lopulta onnistuimmekin siinä (LIITE 3, KUVA 7). Vaikka PARI12 ei tullut paikalle, oli hän lähettänyt kuvansa parilleen Facebookin kautta (LIITE 3, KUVA 8), joten vaihto saatiin tehtyä internetin välityksellä.

PARI31 oli myös paikalla, mutta hänen parinsa PARI32 oli ilmoitetusti sairaana. Vaihtoa ei saatu täten heidän välillään toteutettua. PARI31 kuitenkin lupasi, että he hoitavat vaihdon PARI32:n tervehdyttyä. Myös heidän kuvansa olivat digitaalisessa muodossa heidän omilla muistitikuillaan, joka helpotti vaihdon toteuttamista jonakin toisena päivänä.

5.6 Viides vaihtokerta 12.2.2014

PARI11 oli jälleen aamusta paikalla. Hän soitti ja herätti PARI12:n tulemaan paikalle. PARI12 saapui kuitenkin vasta niin myöhään, että PARI11 oli jo mennyt osallistumaan iltapäivällä alkaneeseen kaikille Leikkiväkeleisille tarkoitettuun ryhmään. He suorittivat vaihdon täten keskenään päivän lopuksi. Molemmat ottivat vaihtokuvansa päivän aikana (LIITE 3, KUVA 9 & KUVA 10).

PARI31 oli paikalla, mutta PARI32 ei ollut käynyt Leikkiväessä koko viikon aikana. PARI31 oli hyvin pettynyt ja mietti pitäisikö teosvaihto hänen kohdallaan lopettaa. Keksinkin kuitenkin, että hän voisi ottaakin uuden kuvan hänen omasta, edelliskertaisesta kuvastaan. Näin hän voisi jatkaa vaihtoa vielä kerran itsensä kanssa ennen seuraavan kerran yhteistä purkutilaisuutta. Vaihtokerralla kävi myös ilmi, että ohjaajista muodostunut pari (PARI2) ei ollut vaihtanut alkukuvien vaihtamisen jälkeen.

5.7 Teosvaihdon yhteinen purkutilaisuus ja haastattelut 19.2.2014

PARI1:sestä olivat molemmat henkilöt paikalla, ja ennen purkutilaisuuden alkua he vaihtoivat keskenään vielä viimeiset teosvaihtokuvansa (LIITE 3, KUVA 11 & KUVA 12). Näin ollen PARI1 vaihtoi teoksia yhteensä viisi kertaa. PARI3:sta kumpikaan henkilöistä ei tullut paikalle, ja koska PARI2 ei ollut aloituskuvan jälkeen jatkanut teosvaihtoa, päätimme pitää teosvaihdon purun PARI1:n kesken samanaikaisesti kun toteutin heille teemahaastattelun (LIITE 4). Ennen teosvaihdon purkua ja sen yhteydessä pidettävää haastattelua tulostimme yhdessä PARI1:n kanssa kaikki heidän teosvaihtokuvansa ja järjestimme ne kuvapareittain edessä olevallemme pöydälle. Näin saatoimme tarkastella niitä kokonaisuudessaan ja käyttää niiden havainnointia myös haastattelun tukena. Lopuksi pyysin vielä kirjalliset luvat heidän teosvaihtokuviansa käyttämiseen osana opinnäytetyöni kirjallista osuutta.

Päivän päätteeksi toteutin vielä ohjaajista muodostuneelle parille (PARI2) teemahaastattelun teosvaihdosta Leikkiväessä ja heidän omista kokemuksistaan siihen osallistumisesta (LIITE 5). PARI3:sen henkilöille tein päi-

vän jälkeen strukturoidun haastattelulomakkeen, joka sisällöllisesti mukaili PARI1:lle pitämäni teemahaastattelun keskeisiä aiheita (LIITE 6). Tarkoituksena oli, että kun PARI3:n henkilöt seuraavan kerran tulisivat Leikkiväkeen, he voisivat täyttää lomakkeen. Näin saisin heiltä lomakkeen kautta palautteen menetelmästä ja sen toteutuksesta. Näin he saisivat myös itselleen tunteen teosvaihtoprosessin päättymisestä ja siitä, että heidän prosessiin osallistuminen oli merkityksellistä. Sekä PARI1:lle että PARI2:lle tehtyjen haastattelujen ja PARI3:lle tehdyn palautelomakkeen avulla saadut tulokset analysoin seuraavassa luvussa.

6. TOTEUTUKSEN ARVIOINTI JA PALAUTE

Tässä luvussa analysoin 19.2.2014 Leikkiväki ry:n tiloissa toteuttamieni teemahaastatteluiden tulokset. Tarkastelen tuloksia yhdessä teosvaihdon tekemiseen liittyvien havaintojeni kanssa ja peilaan niitä aiemmin esittämiini teosvaihdon mahdollisiin taustateorioihin. Yhdessä tutkijana tekemäni viikoittaisten teosvaihdon tekemiseen liittyvien havaintojen kanssa tarkastelen toteutettua teosvaihtomenetelmää aiemmin esittämiini teosvaihdon mahdollisiin taustateorioihin peilaten. Teosvaihdon tekijöistä haastatteluihin osallistui PARI1 kokonaisuudessaan, joka vaihtoi teosvaihtoprosessin aikana viisi kertaa ja joille toteutin kaikille teosvaihtoon osallistuneille suunnitellun ryhmämuotoisen teemahaastattelun. Toteutin myös ohjaajista muodostuneelle parille (PARI2) erillisen haastattelun, jossa karitoitin heidän näkemyksiään niin teosvaihtoon osallistujien näkökulmasta kuin Leikkiväenkin ohjaajina. PARI2:sta aloituskuvien vaihdon jälkeen vain PARI21 oli ottanut uuden teosvaihtokuvan. PARI3:sta, joka vaihtoi aloituskuvat ja jonka pelkästään toinen osapuoli PARI31 otti kaksi teoskuvaa sen jälkeen, kumpikaan osapuoli ei ollut haastattelupäivänä paikalla. Heille tein jälkepäin kyselylomakkeen, joka myötäili PARI1:lle pidettyä teemahaastattelua. PARI31:ltä sain palautteen jälkepäin täytetyn lomakkeen muodossa, mutta PARI32:sta en ole saanut tavoitettua enää 29.1. tapahtuneen vaihtokerran jälkeen.

6.1 Valokuva teosvaihdon välineenä

Kaikki teosvaihtoa kommentoineet osallistujat olivat kokeneet menetelmän mielenkiintoiseksi ja mielekkääksi toteuttaa. Menetelmän suurimpana antina koettiin valokuvaus itsessään, se että teosvaihdon aikana kuvaamiseen tuli säännöllisesti ylipäättään ryhdyttyä. Menetelmän rajaamista pelkkään valokuvaan pidettiin toimivana, sillä valokuvaus koettiin monipuoliseksi välineeksi ja esiin nousi myös valokuvaukseen kohdistuva matala kynnyks. Se, että oli vain yksi menetelmä käytössä, laski tekemisen kynnystä ja siihen kohdistuneita paineita, jonka PARI1 arvioi olevan tärkeässä asemassa teosvaihdon jatkuvuuden ja loppuun saattamisen kannalta. Jos kynnyks olisi noussut liian korkealle, olisi myös aikaansaamisen vaikeuden riski kasvanut.

”Jos ois voinu valita eri tekniikoista sit ois tullu sellanen et mitä mä ä nyt teen”(PARI11)

Valokuvauksen ansioksi menetelmänä laskettiin myös sen nopean toteutuksen mahdollisuus. PARI1 olikin kokenut teosvaihtokuvien tuottamisen suhteellisen helpoksi. Ajatukset olivat lähteneet saman tien pyörimään parin vaihtokuvan nähdessä. Vaikka PARI1:stä molemmat kokivat ottaneensa teosvaihtokuvat aina viime tingassa, ajatusta uudesta kuvasta he olivat kysytelleet rauhassa koko viikon ajan. Kun kuvaa lopulta otettiin, oli sen aihe ja sisältö selvä eikä muita vaihtoehtoja edes kokeiltu.

”Jotenkin tuntu helpolta tehdä, et pysty silleen, tai ainakin mul oli sellanen olo, et mä pystyin niinku oleen ottamatta ihan hirveesti paineita siitä.”(PARI11)

PARI1 koki teosvaihdon myötä ottaneensa myös uudenlaisia kuvia, joita ei olisi tullut mieleen muuten edes ottaa. Etenkin parityöskentelyn vaikutus koettiin tässä mielessä antoisaksi. Yhteistyö kuvien luomiseksi jonkun toisen kanssa oli katkaissut oman kuvien tekemiseen liittyvän rutiinin, joka esti itsensä toistamisen mahdollisuuden, antaen tilaa jollekin uudelle. Mantereen (2007, 190) mukaan taideterapiatilanteissa löytyneillä luovuuden aloilla ja niiden lisäämisellä on vaikutusta myös henkilöiden arkielämään lisääntyneen luovan asenteen kautta. Teosvaihdossa uusien näkökulmien turvallisella ja onnistuneella kokeilemisella saattaisi täten olla myös siirtovaikutuksia tekijöiden oman arkielämän tarkasteluun ja käyttöön.

”Jotenkin sellanen, et on riippuvainen siitä, mitä toinen sit tekee siin, niin se oli kyl ihan silleen kivaa, et ettei oo vaan itte omien ideoidensa varassa.”(PARI12)

Taidetyöskentely on aina jatkuvaa henkilökohtaisten päätösten ja valintojen tekemistä. PARI1 tuumikin valokuvan nopean oton mahdollisuuden helpottaneen valintojen tekemisessä kuvan suunnittelun, oton ja valinnan suhteen. Masentuneisuus, jota ilmenee suurella osalla Leikkiväen kävijöistä, heikentää kykyä tehdä päätöksiä ja kokonaisuuksien hahmottamista, ja yleinen päättämättömyys kuuluu usein masentuneen henkilön oireisiin (Heikkinen-Pesonen ym. 2008, 146). PARI1:sen teosvaihdossa tehdyt päätökset olivat ajankäytön puitteissa jouduttu tekemään nopeasti, mikä oli johtanut onnistuneisiin ja eteenpäin vieviin lopputuloksiin. Sekä Mantere (2007, 190) että Lewis (1992, 69) kuvaavat vastaavanlaisilla tilanteilla olevan vaikutusta yksilöiden aktiivisuuden lisäämiseen omaan jatkuvaan sisäiseen rakentamisprosessiinsa. Tämän siirtovaikutus osallistujien arjessa näkyy rohkaistumisessa tekemään myös omassa arjessaan käytännöllisiä ja elämää eteenpäin vieviä päätöksiä.

”Toisaalta, kun tekee nopeesti, niin sit ei jotenkin ala mieltiin liikaa.”(PARI1)

Vaikka PARI1:n henkilöt olivat toisilleen ennestään jo hyvin tuttuja, antoi teosvaihtokuvat heille myös uusia näkökulmia toisistaan luovina taiteen tekijöinä. Toisen kuvat saatiin kokea hyvinkin yllättävinä ja parin aikaisemman kuvaustavan tuntiessa jopa epätyypillisinä. Hentinen (2009, 39) mainitseekin, että ryhmässä tai parityönä toteutettu uusien kuvien ottami-

nen mahdollistaa toisilta oppimisen kameran välityksellä. Ryhmältä saadun palautteen avulla voi oppia lisää myös itsestään ja muihin tekemästään vaikutuksesta (Heikkinen-Peltonen 2008, 113).

*Jos mä näkisin ton kuvan ja sit multa kysyttäis, et kenen sun kaverin otta-
ma kuva tää on, niin sä et ehkä tulis mun mieleen tai jotenki.” (PARI11)*

Kuvista puhuminen auttoi myös ymmärtämään ja näkemään omia kuviaan uudella tavalla. Tässä mielestäni näkyi Hentisen (2009, 41, 45) mainitsema valokuvan vuorovaikutuksellisuus, sillä yksi kuva saattoi heijastaa monen ihmisen näkökulmia ja tunnelmia. Kuvia tarkastelemalla pari pystyi vaihtamaan omia tunteita ja ajatuksia niin tehdyistä kuvista, niiden mieleen tuomista tunnelmista, mutta myös itse kuvan tehneen henkilön kuvaustavoista ja taidoista. Vaihtoparilta saatu positiivinen palaute ja luovan toiminnan jatkumo voivat muodostaa tekijöilleen uudenlaista onnistumishistoriaa, jonka Mantere (2007, 191) mainitsee yhtenä tärkeimmistä tekijöistä myös omaan luovuuteen kohdistuvan negatiivisen asenteen häivyttäjänä.

Koska teosvaihdon ohjeistus tapahtui olosuhteiden vuoksi itse kullekin osallistujalle hieman ripotellen, oli teosvaihdon alkukuvan teema jäänyt PARI1:lle hieman hämärään peittoon. Aloitusteemaa olisikin kaivattu, sillä he olivat kokeneet aloituskuvan valitsemisen vaikeana ajatellen, että alkukuva voisi olla ihan mikä tahansa kuva. Jos kuvan teema olisi annettu selkeämmin, olisi se haastateltavien mukaan auttanut liikkeelle lähtemistä. Etenkin kun valokuvia saattaa olla itsellä runsain määrin. PARI12:n alkukuva oli jo muutaman vuoden vanha ja hän koki, että tuore alkukuva sekoittuisi muutenkin paremmin vaihdon myötä otettujen uusien kuvien joukkoon. Teeman suhteen ei heidän mielestä olisi lainkaan rajoituksia, kaikilla aiheilla toteutus vaikuttaisi yhtä hauskalta ja mielenkiintoiselta toteuttaa.

Sekä PARI1 että PARI31 olisivat toivoneet teosvaihtoprosessin kestävämpään. Leikkiväessä toteutetun teosvaihdon suunniteltu kesto oli viisi vaihtoa, jotka PARI1 vaihtoikin, mutta PARI3:sen yhteiset vaihdot jäivät vain yhteen kertaan. PARI31 otti kuitenkin kaksi vaihtokuvaa tämän jälkeen. PARI31 perusteli toivomaansa pidempää vaihtoaikaa paremmin teosvaihtomenetelmän sisään pääsemisellä, joka antaisi paremmat mahdollisuudet uuden oivaltamiseen. PARI1 intoutui visioimaan jopa vuoden kestävä vaihtoa. Koen, että menetelmä oli täten koettu mielekkääksi ja osallistumisen arvoiseksi kokemukseksi.

6.2 Vuorovaikutus teosvaihdossa

PARI1 luonnehti teosvaihtoprosessiaan kuvalliseksi siitä syystä, että keskustelu kuvien äärellä oli jäänyt hyvin vähäiseksi. Toisinaan sitä ei ollut heidän mukaansa käyty vaihdon yhteydessä lainkaan. Tästä kysyttäessä molemmat olisivat ehkä kaivanneet yleistä keskustelua kuvien äärellä, sillä se olisi saattanut tuoda myös omista kuvista esiin jotain mitä itse ei välttämättä olisi tullut huomanneeksi. Kuitenkaan yhteistä syvällisempää analyysiä kuvista he eivät olleet kaivanneet ja he kokivat, että teosvaihdon ai-

kana syntyneistä kuvista ei ollut muodostunut heille kovin henkilökohtaisia. Lähtökohtana uusien kuvien ottamiselle toimi täten se, mitä itse toisen kuvassa näki, eikä se, mitä toinen olisi kuvasta kertonut ja mitä se olisi itselle merkinnyt. Tämän he olivat kokeneet helpommaksi tavaksi lähestyä uusien kuvien ottamista.

”Siinä ei tullu liikaa sellasii, et pitäis mieltii, et nyt pitää kuvata jotenkin niinku toisen jotain mielenmaisemia sen lisäksi, et se niinku se visuaalinen jotenkin niinku ois vähän saman tyylinen.” (PARI12)

PARI1:n henkilöt kuvailivat molemmat itseään visuaalisiksi henkilöiksi. He kokivat täten, että heidän teosvaihtoprosessinsa kuvallinen vuorovaikutus oli ollut heille luonnollisempaa kuin mitä sanallisesti keskustelempää vaihtoprosessi olisi ollut. PARI1:n henkilöt olivat tyytyväisiä käytyyn prosessiin ja enemmän sanallisesti keskustelempää teosvaihto olisikin ollut heidän mielestään täysin eri projekti. Mantere (2007, 194) toteaaakin, että kuvien yhteydessä juuri sanattoman vuorovaikutuksen läsnäolo korostuu. Tämä perustuu siihen, että omien ajatusten ja tunteiden sanallistamisen hankalaksi tai mahdottomaksi kokevalle ihmiselle juuri sanaton vuorovaikutus tarjoaa mahdollisuuden vuorovaikutukseen taidetyöskentelyn kautta. PARI12 totesikin, että hän harvemmin mieltii omia kuviaan sanallistamisen kautta. Hän koki sen usein myös turhaksi. Oman itseilmaisun ja vuorovaikutuksen väylän löytäminen ja vahvistaminen onkin yksi mielenterveyskuntoutuksen tavoitteista, jonka palvelukseen teosvaihto tämän suhteen sopii erittäin hyvin (Heikkinen-Peltonen ym. 2008, 224).

Vastaavanlainen kuvallinen vaihtoprosessi korostaa hyvin valokuvan intrapersonallista luonnetta, mutta sen interpersoonallinen, henkilöiden välillä tapahtuva vuorovaikutus, saattaa jäädä vähemmälle huomiolle. Vaikka kuvien vaihtajien välinen vuorovaikutus oli olemassa ja toimii juuri vaihdettujen kuvien välityksellä, silti myös yhteiseen kuvien avulla tapahtuvaan keskusteluyhteyteen oli osallistujilla kaipuuta. PARI31 olikin palautteessaan juuri toivonut ohjausta ja ohjaajan apua kuvien kanssa keskusteluun, mutta myös ylipäättään pareina työskentelyyn. Myös PARI1 olisi toivonut yleisessä tasolla toimivaa keskustelua kuvista, kuten aiemmin tuli esiin. Kun PARI1:sen kanssa käydyssä loppu- ja haastattelutilanteessa katselimme yhdessä kaikkia teosvaihtokuvia, hetken tutkimisen ja havainnoinnin jälkeen, he alkoivat löytää niistä yhteisiä teemoja. Näitä teemoja olivat esimerkiksi kuvien värityksen luomat tunnelmat, kuvien aiheista muodostuva tarinallinen jatkumo ja myös yhteydet omaan arkeen ja mielentiloihin. Myös parilta kuultu palaute kuvista saattoi auttaa katsomaan omia kuviaan uusien silmin. Täten uskon, että lisäämällä ohjaajan apua vuorovaikutustilanteissa, kuvista keskusteltaessa myös interpersoonallista ulottuvuutta olisi saatu teosvaihdon yhteydessä näkyvämmäksi.

”Tavallaan tää oli kans sellast arjen tallentamista---et tollasii jotenki tuokioit tai semmost---ja sit tää värimaailma on nii hyvä, kun se on noin ankee, kun toi ilma tai tollanen niinku helmikuu.” (PARI12)

Myös mielenkiinto ja kaipuu kaikkien teosvaihtoa tekevien kesken tapahtuvaan kuvien katseluun ja jakamiseen kävi ilmi PARI1:sen haastattelussa.

Molemmat haastateltavat ilmaisivat mielenkiintonsa muiden osallistujien teosvaihtoprosesseihin. Heidän mielestään olisi ollut kiintoisaa nähdä, minkälaisia prosesseja muut olivat saaneet aikaiseksi ja olivatko toisten prosessit lähteneet samaan suuntaan kuin heidän vai jonnekin aivan toisaalle.

”Must ois jotenkin kiinnostava nähdä niitä muitten...muiden kuvia, joten ehkä siinä mielessä vois myös jakaa omansa.” (PARI12)

Ajatusta omien kuvien jakamisesta muidenkin kuin oman parin kanssa ei koettu hankalana tai ahdistavana. PARI31 olisi myös toivonut tiiviimpää työskentelyä vaihtajista muodostuneen ryhmän välillä. Tunne ryhmään kuulumisesta on tärkeää jokaiselle ihmiselle läpi elämän ja jakamisen ja nähdäksi tulemisen tarve osana positiivisesti suuntautuvaa ryhmää on läsnä etenkin kuntoutuksen polulla olevilla ihmisillä (Lewis 1992, 67). Rissanen (2007, 176) mukaan halu kuulua ryhmään ja valmius jakaa asioita toisten kanssa ovat edellytyksiä ryhmän toimimiselle. Edellä mainituista syistä voisikin olettaa, että edellytykset toimimiseen teosvaihtajista koostuneena ryhmänä pelkän parityöskentelyn sijaan, olisivat olleet teosvaihtoon osallistujilla läsnä. Tämä antaa paljon ajattelemisen aihetta menetelmää edelleen kehitettäessä kohderyhmän tarpeet tarkemmin huomioonottavaksi.

6.3 Teosvaihto ja ryhmä

Ryhmä voi Salo-Chydeniuksen (1992, 168) mukaan joko edistää tai estää kuntoutumista. Linkki-jakson ohjaajan käsikirjassa (2003, 17) todettiin pienryhmän etujen olevan sen helpottava ja nopeuttava vaikutus ryhmän sisäisen luottamuksen sekä ryhmän jäsenten välisen kiintymyssuhteen syntymiseen. Samassa kuitenkin varoiteltiin myös siitä, että pienryhmä on ryhmämuotona hyvin haavoittuvainen. Nämä kaksi näkökulmaa tulivat esiin myös parityönä toteutetussa teosvaihtoprosessissa.

Jo ensimmäisellä teosvaihtokerralla parityön haavoittavuus paljastui, kuin paikalle saapui vain yksi klemmarilainen. Parityötä kun on mahdollista toteuttaa ilman parillista osallistujamäärää. Tässä tapauksessa hän kuitenkin sai innostettua kanssaan teosvaihtoon toisen Klemmari-pajalaisen, joka ei sinä päivänä ollut paikalla. Näin vaihdot toteutuivat ja prosessi lähti käyntiin. Kuitenkin kolmannella vaihtokerralla teosvaihtoon tulleella PARI3:lla vaihtoprosessi kaatui toisen parin poissaolojen vuoksi. Tilanne oli harmillinen, sillä PARI31 olisi halunnut jatkaa vaihtoprosessia. Myös molemmat haastatelluista ohjaajista olivat huomanneet kyseisen henkilön selvän mielenkiinnon ja huolen siitä, että hän varmasti saisi otettua kuvat sovittuun vaihtopäivään mennessä. Täten teosvaihdon kaatuminen oli hänelle pettymyksen tunteita aiheuttava tekijä ja osoitti kuinka riippuvainen menetelmä on molempien osapuolien läsnäolosta ja sitoutumisesta. Kuitenkin teosvaihdosta kysyttäessä, hän ilmaisi halunsa osallistua teosvaihtoon ehdottomasti uudestaan, jos mahdollisuus vastaavanlaiseen vaihtoon järjestettäisiin.

PARI1 toimi taas hyvänä esimerkkinä parityöskentelyn positiivisista vaikutuksista vastaavanlaisessa työskentelyssä. Edellisissä luvuissa mainittiin parityöskentelyn koettu vaikutus omaan luovuuteen. Kuitenkin myös sillä, että ei voinut ikinä tietää, mitä pari oli saanut aikaan omasta kuvasta, oli pitänyt jatkuvuuden kannalta tärkeää mielenkiintoa yllä. Ja mikä tärkeintä, PARI1 koki että toisen antaman vetoavun kautta sai itsensä liikkeelle. PARI1:n tapauksessa toinen osapuoli jopa soitti muutaman vaihtokerran alkajaisiksi vaihtoparilleen herättäen tämän niin että hän saapui myöhemmin paikalle. Salo-Chydenius (1992, 168) mainitseekin ryhmässä toimimisen edellytyksinä muun muassa toisten huomioon ottamisen, vuorottelun ja jakamisen. Täten PARI1:n onnistuneen yhteistyöprosessin johdosta molemmat parin henkilöistä saivat positiivisia kokemuksia vastavuoroisuudesta ja osallisuudesta, mikä on omiaan vahvistamaan henkilöiden omaa ilmaisua (Salo-Chydenius 1992, 169). Koska Leikkiväen toiminta perustuu vapaaehtoisuuteen, toimi teosvaihto PARI1:sen kohdalla mielestäni myös onnistuneena esimerkkinä kävijöiden toisiinsa sitouttamisen myötä itse tarjottuun toimintaan sitouttamisen välineenä.

”Jotenkin on tosi hankala ite saada niinku aikaseks mitään, niin sit täs on jotenkin, et sit ku on se toinen joka tavallaan niinku potkasee eteenpäin.” (PARI11)

PARI1 sai toteutuneen teosvaihtoprosessinsa myötä myös tunteen siitä, että he saivat saatettua päätökseen jotain, mihin olivat myös ennalta sitoutuneet. Mikä mielestäni tekee tästä onnistumisen kokemuksesta entistä tärkeämmän, on se, että PARI1:n haastateltavat toivat oman koetun saamattomuutensa useasti esiin haastattelun aikana. Myös sitoutumisesta kiinnipitäminen oli aika ajoin tuntunut hankalalta. Haastateltavissa oli haastattelun aikana aistittavissa täten myös tyytyväisyyttä ja iloa teosvaihtokuvia yhdessä katseltaessa. Kuultuaan olevansa ainoa teosvaihtoon osallistuva pari joka oli jatkanut vaihtoa loppuun asti, sai heidät antamaan spontaanit aplodit ja hurraukset itselleen. Onnistumisen kokemukset ja myönteiset elämykset, myös yhteistyöstä ja kanssakäymisestä, vahvistavat tunnetta toimintaan osallistumisen ja sen loppuun suorittamisen mahdollisuudesta ja omasta selviytymisestä (Linkki-jakson ohjaajan käsikirja 2003, 19). Tämän tunteen Pari 1 henkilöt eittämättä teosvaihdon tekemisen myötä saivat.

”Me oltiin reippaita!” (PARI11)

6.4 Mahdolliset esteet teosvaihdon toteutumiselle Leikkiväessä

Kerran viikossa tapahtuva vaihto oli koettu hyväksi tahdiksi teosvaihdon tekemiseen, mutta ilman säännöllistä vaihtoaikaa teosvaihto olisi koettu vapaammaksi projektiksi toteuttaa. Ennalta sovitut keskiviikkopäivät olivat tulleet vaihtajille nopeasti ja kuvien otot olivat koettu nopeiksi toiminoiksi tämän johdosta. Kaipuu kuvien pidempiaikaiseen työstämiseen oli läsnä PARI1:n henkilöiden mukaan melkein jokaisen kuvan kohdalla. Kuitenkin osallistujat olivat tyytyväisiä siitä, että vaihdolle oli sovittu joku säännöllinen takaraja, sillä näin kuvat varmasti tuli otettua. Ennalta sovitut vaihtopäivät toimivat siis moottoreina ajatuksen siirtymisestä itse kuvaksi.

Ohjaajista muodostunut pari (PARI2) mainitsikin teosvaihtoprosessinsa kaatumisen suurimmaksi syyksi vaihtojen puuttuneen integroinnin osaksi heidän työarkeaan. Sen, että he eivät olleet ennen prosessin alkua sopineet keskenään tarkkaa aikaa, milloin vaihdot tapahtuisivat. Toinen ohjaajista oli yksi Klemmariryhmän vastaava ohjaaja (PARI21), toinen Kutomon ohjaaja (PARI22), joten kävijöiden kanssa sovittu keskiviikko oli heille vaihtopäivänä hankala. Ohjaajan arki ei Leikkiväessä ole muutenkaan koskaan ennalta ennustettavissa, sillä päivät etenevät jatkuvasti muuttuvien tilanteiden ehdoilla. Täten heille ei ollut työarjessa löytynyt luontevasti aikaa, jolloin vaihto olisi tehty, niin kuin he olivat alussa suunnitelleet. Lopulta vaihtojen tekemiset jäivät. Tämä mielestäni kuitenkin tukee esimerkkinä hyvin sitä, miten tärkeä on asettaa toteutuksen raamit ennen siihen lähtemistä. Etenkin jos toimintaan osallistujat koostuvat mielenterveyskuntoutujista, joilla saattaa ilmetä korostunutta toimeliaisuuden puutetta, vähentyneitä voimavaroja sekä heidän toimintakykynsä saattaa olla ylipäättään heikentynyt (Heikkinen-Peltonen 2008, 146). Näin ennalta sovitut raamit voivat auttaa pitämään toimintaa koossa turvaten osaltaan myös siinä etenemisen.

Niin PARI31 kuin PARI22 mainitsi teosvaihdon toteutumisen yhdeksi esteeksi omassa elämässään sillä hetkellä tapahtuneet, aikaa ja ajatuksia vievät muutokset. Nämä saattoivat ilmentyä PARI31:ellä myös poissaoloina ja keskittymisen puutteena ja PARI22:lla mahdottomuutena työstää teosvaihtoa vapaa-ajan puitteissa. Mantereen (2007, 17) mukaan stressin ja elämässä tapahtuvan kriisitilanteen aikana fokus kohdistuu usein omien sisäisten tilojen havainnointiin, minkä johdosta oma minätietoisuus kasvaa. Tällöin huomion kiinnittäminen itsensä ulkopuoliseen maailmaan vaikeutuu ja keskittymiskyky saattaa heikentyä. Vaikka luovan toiminnan käyttö kuntoutuksessa perustuukin juuri sen kykyyn houkuttaa ihmisen fokus itsensä ulkopuolelle (Mantere 2007, 17), on akuuteissa tilanteissa mielestäni ymmärrettävää ja täysin luonnollista, että oman arjen hallinta nousee tärkeämmäksi prioriteetiksi vastaavanlaisissa tilanteissa.

6.5 Teosvaihdon istuminen Leikkiväki ry:n toimintaan

Kysyttäessä PARI2:lta teosvaihdon soveltuvuudesta Leikkiväen toimintaan, he näkivät sen soveltuvan siihen hyvin, mutta pelkästään parityönä tapahtuvan työskentelyn he kokivat siihen osiltaan sopimattomana. Menetelmänä parityö on hyvin hauras ja haavoittuvainen Leikkiväen nuorten epäsäännöllisen kävijämäärän ja vaihtelevan sitoutumisen asteen vuoksi. Kuitenkin parityöllä on myös heidänkin arjessaan mahdollisuuksia, kuten PARI1:n henkilöt heidän mielestään osoittivat.

Teosvaihtomenetelmän käytön hyödyiksi kävijöilleen he mainitsivat vuorovaikutustaitojen kehittymisen ja mahdollisuuden omien vuorovaikutustapojen etsintään ja löytämiseen. Teosvaihdolla nähtiin olevan keinoja edistää vuorovaikutusta ihmisten välillä, joille puhe ei ole luontevin tapa kommunikoida. Teosvaihdossa käytetyn valokuvan koettiin myös auttavan ihmisiä, joilla ei ole mitään konkreettista yhdistävää tekijää, löytämään yhteistä kommunikoinnin väylää. Myös pienryhmissä tapahtuva intiimim-

pi kanssakäyminen ja ilmapiiri laskettiin teosvaihdon eduiksi Leikkiväen arjen toiminnassa. Pareittain työskentelyllä uskottiin olevan myös sitouttavaa vaikutusta, kunhan parityö vain saataisiin ensin toimimaan. Nämä mietteet tukivat mielestäni osaltaan luvussa kolme hahmoteltuja teosvaihdon taustateorioita. Ne sitoivat yhteen erityisesti ryhmässä kehittyvän sosiaalisen vuorovaikutuksen mahdollisuuden sekä luovan toiminnan mahdollistaman sanattoman vuorovaikutuksen merkityksen.

”Arvokkainta täällä juur olis se niinku ihmisten sosiaalistaminen...se, että löytäs ihmisiä ympärilleen ja tulis nähdyks ja kuulluks.” (PARI21)

Molemmat haastatelluista ohjaajista olivat sitä mieltä, että he voisivat käyttää teosvaihtomenetelmää sovelletusti omassa työssään. Yhdessä he myös pohtivat, että teosvaihdon toteuttaminen olisi ollut parempi tehdä kaikille Leikkiväen sen hetkisille kävijöille eikä vain Klemmarin nuorille. Näin sillä olisi ollut selkeämpi paikka Leikkiväen päiväohjelmassa ja he olisivat pystyneet antamaan paremmin oman ohjaajanroolinsa myötä tulevan tukensa vaihtoprosessin toteutumiselle.

7. JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä luvussa pohdin Leikkiväki ry:ssä toteutettua teosvaihtoa havaintojeni pohjalta. Arvioin teosvaihdon antia ja soveltuvuutta mielenterveyskuntoutujille ja tätä kautta tarkastelen sitä yleisemmin mielenterveyskuntoutuksen alalla. Esittelen myös kehitysehdotuksia menetelmän jatkokäytölle.

Teosvaihdon käyttö yhtenä mielenterveyskuntoutukseen kuuluvan työpa-jatoiminnan menetelmänä osoittautui Leikkiväessä tehdyn toteutuksen myötä mielestäni monipuoliseksi ja monia mahdollisuuksia tarjoavaksi välineeksi. Esille nousi vahvasti etenkin teosvaihdon tarjoama itseilmaisun ja vuorovaikutuksen mahdollisuus, etenkin nonverbaalisen kanssakäymisen muodossa. Näin ollen teosvaihto tarjoaa tekijälleen myös avaimet pelkistettyyn ja turvalliseen vuorovaikutukseen, mikä voi olla tärkeä tekijä oman itseilmaisun harjoittamisessa etenkin ilmaisussa lukkiutuneen henkilön kohdalla. Teosvaihdolla on täten valmiuksia tarjota tekijälleen nähdäksi ja kuulluksi tulemisen kokemuksia, vaikka vaihtotilanteet olisivat kuinka vähäisiä tahansa. Oman itsensä vahvistaminen ja sosiaalisuuden lisääminen kuuluvat mielenterveyskuntoutuksen perustavoitteisiin, joten teosvaihdolla olisi täten oma itseoikeutettu paikkansa kuntoutuksen osana (Heikkinen-Peltonen ym. 2008, 224).

Teosvaihto tarjosi tekijöilleen myös mahdollisuuden luoda jatkumon omaan luovaan toimintaansa, joka oli samalla sekä haastavaa että palkitsevaa toimintaa. Osallistujat olivat teosvaihdon myötä saaneet kokeilla turvallisesti uusia näkökulmia kuvaamisen kautta, joka voi siirtovaikutuksien kautta ulottua täten myös heidän arkielämäänsä. Teosvaihto oli koettu menetelmänä innostavaksi ja kiinnostavaksi projektiksi, johon oli selvästi suurin osa osallistuneista sitoutunut ja kokenut kokeilemisen arvoiseksi. Koen, että jo tämä itsessään on arvokas saavutus menetelmälle mielenterveyskuntoutujien mahdollisen alentuneen toimintakyvyn huomioon ottaen.

Teosvaihto oli koettu matalan kynnyksen toiminnaksi, johon osallistuneiden mielestä tärkein anti oli oman valokuvausharrastuksen säännöllinen jatkumo, johon parin tuomat näkökulmat olivat tuoneet oman lisänsä. Parin kanssa työskentely oli tuonut myös parhaassa tapauksessa toimintaan sitouttavan elementin mukanaan. Parityö saattoi kuitenkin olla merkittävässä roolissa myös vaihtoprosessin kaatumiselle, tehden siitä samalla myös menetelmän heikoimman lenkin.

Klemmari -työpajalla tehty menetelmän tutkiminen toi esiin paljon menetelmän hyviä ja huonoja puolia, mahdollisuuksia sekä heikkouksia, joiden perusteella menetelmän jatkojalostamista kohderyhmän ja käyttötarkoitusten mukaan on hedelmällistä pohtia. Teosvaihdon keskeyttäneen PARI32:n tavoittamatta jääminen ja sitä kautta palautteen saaminen jättivät osan tärkeästä menetelmän kehittämisen näkökulmasta saamatta, mikä oli harmittavaa. Syyt vaihdon loppumiselle jäävät täten vain arvailujen varaan, mutta antoivat paljon arvokasta ajattelun aihetta parityön käytännön toteutuksen suunnittelusta vastaavanlaisten tilanteiden varalle.

Teosvaihtoon osallistuneiden palautteiden perusteella voimakkaimmin mielestäni nousi esille se, että osallistujilla oli tarve keskusteluun ja parityön ohjaukseen teosvaihtoa tehtäessä. Leikkiväen toteutuksen painopiste oli aikalailla pelkässä parityöskentelyssä, mikä saattoi olla liian itsenäistä ja muihin ryhmäläisiin liian vähän kontaktia ottavaa. Tämä olisi syytä ottaa huomioon toteutusta jatkossa kehitettäessä. Teosvaihto on kuitenkin jatkumo, jonka takia mielestäni parin välillä tapahtuva vaihto olisi hyvä säilyttää sellaisenaan. Kuitenkin ryhmän ja ohjaajan tukea voisi lisätä esimerkiksi katselemalla ja keskustelemalla kuvista yhdessä koko ryhmän kesken muutenkin kuin viimeisellä teosvaihtoprosessia purkavalla kerralla. Esimerkiksi jos vaihtoa tehtäisiin kerran viikossa, ryhmän yhteinen katselmuksesi voisi olla joka toinen viikko tai jopa joka vaihtokerran jälkeen, jos vaihtoon osallistujien tarpeet näin vaatisivat. Näin teosvaihdon fokus siirtyisi enemmän vuorovaikutusta kehittävään vertaisryhmätoimintaan säilyttäen silti parityön tuoman intiimin ja sitouttavan kanssakäymisen.

Vastaavan lailla teosvaihtoa toteutettaessa myös parityön haavoittuvaisuus vähenisi, sillä jos keskustelu kuvien äärellä käytäisiin yhteisesti, yhden ihmisen läsnäolon vaikutus ryhmän toiminnan toteutumiseen pieneni huomattavasti. Parin mahdollinen poissaolo ei täten estäisi omien kuvien jakamista, ja kuten PARI1:n tapauksessa tuli ilmi, digitaalisessa muodossa olevia kuvia voi lähettää toisilleen myös esimerkiksi sosiaalisen median kautta. Itse vaihtoprosessia voisi siis ylläpitää myös ilman fyysistä läsnäoloa poissaolojen tapauksissa, mutta virtuaalisesti jaettujen kuvien teemoista heränneitä keskusteluja käytäisiin kuitenkin yhdessä katselmuksena päivinä koko ryhmän kesken. Samalla jokainen osallistuja saisi kokemuksen niin parin kuin ryhmänkin välisestä vuorovaikutuksesta ja jakamisen prosessista.

Valokuvan käyttö teosvaihdon toteutuksen välineenä osoittautui mielestäni erittäin onnistuneeksi valinnaksi kyseiselle kohderyhmälle. Valokuva oli teosvaihtoon osallistujille tietenkin jo ennalta tuttu, mutta valokuvaus on välineenä myös nopea ja helppokäyttöinen, mikä madalsi kynnystä teos-

vaihtoteoksien luomiselle. Sama koski myös teosvaihdon toteutustavan rajaamista ylipäättään vain yhteen menetelmään. Valokuvan voimakas visuaalisuus sopi myös hyvin teosvaihtoprosessiin, sillä se antoi teosvaihdon tekijöille monta mahdollisuutta tarttua uuteen otettavaan kuvaan myös silloin, kun kuvasta ei ollut välttämättä löytynyt tai haluttu löytää henkilökohtaisempia merkityksiä. Valokuvan nonverbaalisuus istuu täten teosvaihtomenetelmän palvelukseen täydellisesti, etenkin mielenterveyskuntoutujien piirissä. Digivalokuvauksen myötä myös itse teoksien vaihtopahtumat saavat enemmän mahdollisuuksia ja uusia muotoja, jotka helpottavat menetelmän jatkuvuutta epävarmemmissakin tekijäryhmissä.

Myös teosvaihdon käyttö osana teematyöskentelyä voisi saadun kokemuksen perusteella olla mahdollista. PARI1:n osallistujat olisivatkin toivoneet alkukuville jotain selkeämpää teemaa. Esimerkiksi PARI12 näki oman aloituskuvansa, jonka hän oli ottanut jo muutama vuosi sitten, istuvan hieman huonosti uusien teosvaihtokuvien joukkoon. Näiden tietojen valossa teosvaihdon voisi aloittaa ottamalla ensin uuden kuvan annetun teeman mukaisesti, mitä olin käyttänyt varasuunnitelmana aloituskuvan puuttuessa vaihdon alussa. Kokonaan uudesta kuvasta lähtö sijoittuisikin tarkastelemaan prosessina vahvemmin tätä hetkeä tai tulevaa, joka yhteisen kuvien äärellä käytävän keskustelun myötä saattaisi tarjota työkalun omien voimavarojen ja tulevaisuuden toiveiden hahmottamiseen. Oli käytettävä teema sitten mikä tahansa, vastaavanlaisella työskentelyllä voisi olla vahvasti omaa identiteettiä positiivisempaan suuntaan muokkaavia vaikutuksia. Jo olemassa olevan, menneisyyteen liittyvän kuvan kautta työskentely kohderyhmän kanssa voi myös mennä urille, joka soveltuu paremmin ammattilaispsykologin terapiatilanteissa käytäviin prosesseihin. Tämän edessä voi parityönä tapahtuva teosvaihto olla riittämätön keino esiin tulevien ajatusten ja tunteiden läpikäymiseen, etenkin jos parin kanssa toimimisen malli on hukassa.

Mielestäni yksi teosvaihdon heikkouksista Leikkiväessä tapahtuneessa toteutuksessa oli se, että sen toteutuksesta vastasi talon ulkopuolinen ohjaaja. Leikkiväen kävijäkunnan koostuessa mielenterveyskuntoutujista on ohjaajan tuella suuri rooli tekemiseen motivoinnilla ja siihen ryhtymisellä. Sitä ei voi suunnata vain yhteen päivään tai hetkeen viikossa pidempikestoisen toiminnan puitteissa, etenkin kuin nuorten käynti saattaa olla hyvinkin epäsäännöllistä. Tämän välttämiseksi olin alussa suunnitellutkin käyväni vain aloittamassa ja lopettamassa teosvaihdon. Kuitenkin olosuhteiden myötä ja huomioni siitä, että PARI1 koki läsnäoloni vaihdon toteuttamisen motivoivaksi tekijäksi, päädyin olemaan läsnä jokaisena vaihtokertana. Näin myös vastuu teosvaihdon toteutuksesta siirtyi minulle.

Molemmat haastatelluista ohjaajista olivat kanssani samaa mieltä siitä, että jos teosvaihto olisi ollut heidän toteutettavissa oleva projekti, olisivat he pystyneet antamaan paremmin päivittäisen tukensa toteutuksen toiminnalle. Itsenäisen toiminnan varaan ei ohjaajien mukaan Leikkiväen kävijäkunnan puitteissa voi hirveästi laskea ja keskiviikkopäivien ulkopuolella minulla ei ollut keinoja tavoittaa teosvaihtoon osallistuvia henkilöitä. Jos teosvaihdon olisivat toteuttaneet Leikkiväen omat ohjaajat, ei sen toteutus olisi ollut niin yhteen päivään sidottua ja muistuttaminen ja motivointi oli-

sivat voineet jatkua läpi viikon myös tapauksissa, joissa teosvaihtoon osallistunut henkilö ei olisi ollut paikalla itse sovittuna vaihtopäivänä. Klemmarin toinen vastuuhaja hoiti kyllä kiitettävästi motivointia keskiviikkopäivien ulkopuolisessa arjessa, mutta uskon että jos vastuu olisi ollut toiminnasta esimerkiksi hänellä, olisi sen toteuttaminen ollut kaikin puolin tehokkaampaa ja toimivampaa.

Leikkiväen ohjaajilla on omat vastuualueensa ja ryhmänsä Leikkiväen toiminnassa, joista he vastaavat. Omista alueista keskustellaan usein henkilökunnan päivittäisissä palavereissa, että jokainen tietää mitä talossa tapahtuu ja joissa toimintaan liittyvät kysymykset ovat esillä. Se, että olin teosvaihtotoiminnan vastuuhenkilö ja paikalla vain kerran viikossa, sai varmasti toteutuksen ja sen sisällä tapahtuvat asiat täten tuntumaan myös hieman etäiseltä muulle henkilökunnalle. Vastaavanlaisissa tapauksissa toteuttajien keskinäisen viestinnän rooli korostuu, joka omalta osaltani olisi voinut olla teosvaihdon tapauksessa aktiivisempaa. Moni teosvaihtoon liittyvä käytännön asia, johon olisi voinut osallistujien kanssa palata keskiviikkopäivienkin ulkopuolella, ei välttämättä juuri tämän takia edes siirtynyt muiden ohjaajien tietoon. Tällainen oli esimerkiksi PARI11:sen tietokoneelta hävinnyt kuva, joka olisi voitu myös palauttaa jonain muuna päivänä jonkun muun ohjaajan kanssa, jos olisin erikseen vienyt tietoa tilanteesta eteenpäin.

Teosvaihtomenetelmän testaaminen Leikkiväki ry:ssä oli tietenkin vain yhdessä toimintaympäristössä tapahtuvaa toimintaa ja siitä vedettyjä johtopäätöksiä tulisi tarkastella myös sen puitteissa. Kerätyn aineiston laajuus oli myös oletetumpaa pienempi, sillä teosvaihtoon osallistui kolme paria, joista vain yksi pari saattoi vaihtoprosessin päätökseen. Kuitenkin uskon, että fenomenologisen tutkimusotteen myötä myös tämän tutkimuksen tuloksista on löydettävissä yleisemminkin päteviä piirteitä ja totuuksia menetelmän käytöstä mielenterveyskuntoutujien parissa. Myöskään se, että Leikkiväessä tapahtuneen teosvaihdon painopiste oli kuvallisessa vaihdossa, ei tarkoita sitä, ettei se jonain toisena aikana toisten tekijöiden parissa voisi olla samalla lailla toteutettuna täysin erilainen. Tästä esimerkkinä voisi olla verbaalisesti keskustelevampi vaihto. Teosvaihtomenetelmän hienous mielestäni onkin juuri siinä, että jokainen vaihto on tapauksena ainutkertainen ja hetkeen sitoutunut eikä sitä voi täysin samanlaisena koskaan toistaa. Mielenterveyskuntoutujien parissa toimivat ihmiset yleisesti tuntevat toimintaansa osallistuvien henkilöiden yksilölliset tarpeet ja toimintatavat, joiden mukaan teosvaihtomenetelmä on muokattavissa mielestäni tutkimukseni myötä monia tarkoituspäriä silmälläpitäen.

Näin jälkeenpäin tarkastellessa koko Leikkiväen syksyllä 2013 aloittaneen Klemmari-pajan valokuvatyöskentelyä, voisi sen katsoa muodostavan myös eräänlaisen alun toimintamallille. Aluksi tutustuimme valokuvaan viikoittaisessa valokuvaryhmässä, jonka jälkeen toteutimme sen avulla teosvaihtoa. Ikään kuin prosessin lopuksi teosvaihdon aikana syntyneitä kuvia on päätymässä yleiseen näyttelyyn. Tässä tapauksessa käytimme valokuvaa, mutta teosvaihtoa on mahdollista tehdä millä menetelmällä tahansa. Näin ollen myös toimintamallia voisi soveltaa mihin tahansa menetelmään, jota kohtaan olisi osallistujilla tai ohjaajilla kiinnostusta.

Kyseisen toimintamallin ei myöskään tarvitsisi olla koko pajan kestävä projekti, vaan sen toteutusta pystyisi myös kestävästi säätämään menetelmään tutustumisen ja teosvaihtokertojen pituuksien määrällä. Näin mallista saisi helposti mukautettua käytettävissä olevan ajan ja mielenkiinnon mukaisen projektin. Myöskään työskentelyn päätöksen ei välttämättä tarvitsisi olla juuri näyttely, vaan se voisi olla jokin muu tapa, joka osaltaan viimeistelisi käytettävänä olevan menetelmän arvoisella tavalla. Esimerkiksi menetelmän ollessa luova kirjoitus, ryhmän tuotoksista voisi koota lopuksi yhteisen pienen julkaisun. Tämä mielestäni toisi toimintaan osallistujille mahdollisuuden uppoutua ja kokeilla syvemmin jotain menetelmää niin teknisen toteutuksen mutta myös sisällön tuottamisen ja jakamisen kautta. Se tarjoaisi myös pitkäkestoiseen toimintaan sitoutumisen mahdollisuutta, jossa myös yhteistyöllä, oman ilmaisun kokeilemisella ja ryhmän tuella olisi suuri merkitys. Toivonkin, että pääsen kokeilemaan tätä joskus tulevaisuudessa.

8. LOPUKSI

Leikkiväessä toteutettu teosvaihtoprosessi antoi monia näkökulmia teosvaihdon suomiin mahdollisuuksiin, sen menetelmällisiin heikkouksiin ja kehittämistarpeisiin mielenterveyskuntoutujien parissa. Täten se mielestäni täytti opinnäytetyölleni asettamat sisällölliset vaatimukset kattaen myös opinnäytetyöni tutkimuskysymykset. Tutkimuksen aikana kerätyn aineiston myötä avautuikin laajempi näkökenttä menetelmän soveltamisen mahdollisuuksiin kuin mitä olin tutkimuksen alussa ennakoanut. Tutkimuksen kautta opinnäytetyössäni onnistuin mielestäni yhdistämään menetelmän terapeutin käytön teoreettiseen kontekstiin, jonka vastaavuus omiin ennakkooajatuksiini ilmeni hämmästyttävän hyvin. Koenkin tehneeni opinnäytetyöni myötä tärkeän teon kirjatessani menetelmää ja tutkiessani sen terapeutin käytön mahdollisuuksia. Toivonkin, että opinnäytetyöni lisäisi osaltaan menetelmän saatavuutta, tunnettavuutta ja ylipäätään tietoisuutta siitä kanssaopiskelijoideni ja muiden hyvinvointialalla toimivien henkilöiden keskuudessa.

Opiskelujeni edetessä minua on kalvanut epäilyksistä, omaanko taitoa soveltaa opittuja menetelmiä eri tilanteiden ja asiakasryhmien tarpeisiin. Tämän opinnäytetyön myötä sain vahvistusta siitä, että minulla on tarpeeksi luovaa ajattelukykyä ideoimaan ja toteuttamaan ennakkoluulottomasti erilaisia menetelmäsovelluksia eri asiakasryhmille omien havaintojeni pohjalta. Onnistuin mielestäni myös yhdistetyn valokuvankäytön myötä lisäämään yhden valokuvaterapeutin menetelmien sovelluksen hyvinvointialan ammattilaisten kentälle. Opinnäytetyön tekeminen täten myös vahvisti omaa ammatti-identiteettiäni terapeutistavoitteisen virkistystoiminnan ohjaajana.

Vaikka tutkimukseni on fenomenologisen tutkimusotteen ja osallistuvan havainnointini myötä subjektiivinen, pyrin matkan varrella mahdollisimman objektiiviseen aineiston luomiseen tutkijana ja teosvaihdon ohjaajana. Objektiivisuudella tarkoitan Eskolan ja Suorannan (2008, 17) mukaisesti

sitä, että tutkijana pyrin olemaan sekoittamatta omia uskomuksiani, arvosuksiani ja asenteitani tutkimuskohteeseen. Koin tämän välillä hyvin haastavaksi, sillä voimakas oma kokemukseni teosvaihdosta ja valokuvatyökentelystä ylipäättään pyrki määrittämään lasit, joiden kautta teosvaihtoa katsoin. Oman kokemukseni toimiessa pohjana idealle tutkia valokuvien toteutettua teosvaihtomenetelmää, jatkuvalla oman toiminnan reflektoinnilla ja kriittisyydellä, onnistuin mielestäni kuitenkin suhtautumaan johdattelematta ja avoimesti teosvaihtoon osallistuneiden nuorten kokemuksiin. Tämän myötä opinnäytetyöni otti myös askeleen kohti yleisempää tutkimuksellista pätevyyttä. Eskola ja Suoranta (2008, 19) toteavatkin objektiivisuuden tai ainakin sen ideaalin tavoitteen, syntyvän kaiken subjektiivisuuden, myös omien asenteiden ja ennakko-oletusten, tiedostamisesta.

Tutkimukseni noudatti myös laadullisen tutkimuksen piirteitä erityisesti siinä, että tutkimussuunnitelma eli yhdessä opinnäytetyöni etenemisen kanssa. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija yrittää päästä aineistonkeruumenetelmin lähelle tutkittavaa aihetta ja tutkimuskysymyksiensä ratkaisua, jonka aikana tutkimusasetelmaa voi tarpeen mukaan joutua tarkentamaan. Tämä tuo esiin tutkittavien ilmiöiden prosessiluonnetta, jonka kautta tutkimuksen eri vaiheet kietoutuvat yhteen tulkinnan jakautuessa koko tutkimusprosessiin. (Eskola & Suoranta 2008, 15–16.) Tutkimukseni edetessä tutkittavan aiheen rajaus siirtyi kattamaan pelkästään teosvaihtomenetelmän tutkimuksen, joka nousi tärkeydessään ylitse muiden muodostaen mielestäni eheän ja tutkimuksellisesti luotettavan kokonaisuuden.

Teosvaihto oli näillä näkymin viimeinen pelkästään Klemmari-pajalaisille tarkoitettu ryhmätoiminto, sillä Klemmarin painopiste on vahvasti siirtymässä pajalaisten Leikkiväen ulkopuolisen polun löytämiseen ja siinä kulkemisen tukemiseen. Klemmarilaisilla on käyntiaktiivisuuden ja henkilökohtaisten tarpeiden mukaan määrätty yksilöllinen projekti tai tehtävä, mitä he voivat työstää Kutomo-pajalaisten työpajojen aikana. He voivat osallistuvat myös kaikille pajalaisille tarkoitettuihin ryhmätoimintoihin. Klemmarilaisuus näkyy täten enemmänkin henkilökunnan yksilöohjauksen suuntautumisessa. Klemmari on myös paja, johon voi tulla käymään ja hakemaan apua ja tukea myös oman Leikkiväkijakson päätyttyä. Tämä tekee siitä laadultaan ainutlaatuisen palvelun, sillä sen tarjoama tuki ei pääty esimerkiksi opiskelupaikan löytymiseen, vaan sen tuki jatkuu kunnes nuori itse on valmis tulemaan toimeen ilman sitä.

Opinnäytetyöni toiminnallisen osuuden päätyttyä sain tiedon Leikkiväestä, että yksi toteutukseen osallistuneista nuorista oli aloittanut uuden teosvaihtoprosessin toisen ohjaajaparin henkilön kanssa. Tämä oli minulle tärkein palaute opinnäytetyöstäni tarkoittaen sitä, että teosvaihtomenetelmä oli Leikkiväessä otettu kaiken kaikkiaan myönteisesti vastaan. Menetelmä oli itsessään koettu niin kiinnostavaksi ja hyödylliseksi, että sen käyttöä jatkettiin Leikkiväessä opinnäytetyöni jälkeenkin. Tämän myötä koen, että teosvaihtoa käsittelemäni opinnäytetyö oli merkityksellinen siihen osallistuneille nuorille ja Leikkiväen ohjaajille.

LÄHTEET

- Vilkkä, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen oppinäytetyö. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Arajärvi, P. 2003. Ihmisarvoa etsimässä. Teoksessa Pöyhönen, E. (toim.) *Mielenterveyskuntoutujien Klubitalo. Yhdessä kohti työelämää*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 23.
- Aulio, H., Girard, L. & Laine, R. 2008. Katsaus kuvataideterapian taustateorioihin. Teoksessa Girard, L., Ihanus, J., Laine, R. & Ropponen, M. (toim.) *Suhteessa kuvaan – kuvataideterapian teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Kuvataideterapian työhuonekunta Artteli, 45–67.
- Bardy, M. 2007. Taiteen paluu arkeen. Teoksessa Bardy, M., Haapalainen, R., Isotalo, M. & Korhonen, P. (toim.) *Taide keskellä elämää*. Helsinki: Like & Kiasma, 21–34.
- Bardy, M., Haapalainen, R., Isotalo, M & Korhonen, P. (Toim.) 2007. *Taide keskellä elämää*. Helsinki: Like & Kiasma.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2008. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Halkola, U. 2009a. Mitä valokuvaterapia on? Teoksessa Halkola, U., Mannermaa, L., Koffert, T. & Koulu, L. *Valokuvan terapeuttinen voima*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 13–22.
- Halkola, U. 2009b. Valokuvan teoreettisia perusteita hahmottamassa. Teoksessa Halkola, U., Mannermaa, L., Koffert, T. & Koulu, L. *Valokuvan terapeuttinen voima*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 49–74.
- Halkola, U. 2009c. Symboliset valokuvat terapeutin apuvälineenä. Teoksessa Halkola, U., Mannermaa, L., Koffert, T. & Koulu, L. *Valokuvan terapeuttinen voima*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 175–188.
- Heikkinen-Peltonen, R., Innamaa, M. & Virta, M. 2008. *Mieli ja terveys*. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Hentinen, H. Kysymys teosvaihdosta. Vastaanottaja: pai-vi.mattila@student.hamk.fi Lähetetty 17.2.2014 klo 13.22. Viitattu 4.4.2014
- Hentinen, H. 2009. Valokuva terapeutin työvälineenä. Teoksessa Halkola, U., Mannermaa, L., Koffert, T. & Koulu, L. *Valokuvan terapeuttinen voima*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 35–46.
- Hentinen, H., Mantere, M-H. & Rankanen, M. 2007. *Taideterapian perusteet*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Karvinen, I. 2012. Valokuva-analyysi kulttuurilähtöisen tutkimuksen alueella – esimerkki henkisen ja hengellisen terveyden tutkimuksesta. Diakonia ammattikorkeakoulu & Itä-Suomen yliopisto. Viitattu 1.2.2014. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/artikkelit/valokuva-analyysi.html>

Kiviniemi, K. 2010. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aalto, J. & Valli, R. Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 70–85.

Laine, T. 2010. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 28–45.

Leikkiväki ry. 2013a. Leikkiväki ry – toimintaa nuorille aikuisille mielenterveyskuntoutujille vuodesta 2003.

Leikkiväki ry. 2013b. Toimintasuunnitelma 2014.

Leppänen, H. 2014. Helsinki. Puhelinhaastattelu 3.4.2014. Haastattelijana Päivi Mattila. Muistiinpanot haastattelijan hallussa.

Lewis, S. 1992. Olintilaa: Taideterapia ja kuntoutus avohoidossa. Teoksessa Liebmann, M. Mielen kuvia – taideterapia käytännön hoitotyössä. Kuopio: Kustannusosakeyhtiö Puijo, 50–64.

Linkki-jakson ohjaajan käsikirja: tavoitteellista vertaisryhmätoimintaa työttömille. 2003. Helsinki: Suomen Mielenterveysseura

Mantere, M-H. 2007a. Taiteen ja terapian yhteinen kuva. Teoksessa Hentinen, H., Mantere, M-H. & Rankanen, M. Taideterapian perusteet. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 11–19.

Mantere, M-H. 2007b. Luovuuden ulottuvuuksia taideterapiassa. Teoksessa Hentinen, H., Mantere, M-H. & Rankanen, M. Taideterapian perusteet. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 190–199.

Mielenterveyslaki 14.12.1990/116. n.d. Oikeusministeriö. Edita Publishing Oy. Viitattu 7.2.2014. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19901116>.

Mikä on työpaja? n.d. Valtakunnallinen työpajajyhdistys ry. Viitattu 7.2.2014. http://www.tyopajatieto.fi/tyopajatieto/mika_on_tyopaja/.

Nuori taide. 2014. Kulttuuritalo Stoa. Tapahtuman tiedot. Viitattu 1.4.2014. http://www.stoa.fi/tapahtuma/D6D71A7DEEAB6893EA629091CC187640/fi/Nuori_taide

Rankanen, M. 2007. Taideterapiassa vaikuttavia ydinprosesseja. Teoksessa Hentinen, H., Mantere, M-H. & Rankanen, M. Taideterapian perusteet. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 35–50.

Rissanen, P. 2007. Skitsofreniasta kuntoutuminen. Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto.

Saarelainen, R. 2001. Taide ja luovuus mielenterveys ja päihdetyössä. Teoksessa Ukkola, I. (toim.) Parantava taide. Taideoppikirja lähi- ja perushoitajille. Helsinki: Toimihenkilöjärjestöjen sivistysliitto TJS, 95–111.

Salo, M. 2009. Peilin, muistin ja toiston taide – valokuvataiteen ja -terapian yhteyksiä. Teoksessa Halkola, U., Mannermaa, L., Koffert, T. & Koulu, L. Valokuvan terapeuttinen voima. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 23–34.

Salo-Chydenius, S. 1992. Toimintaterapia mielenterveystyössä. Helsinki: VAPK-kustannus.

Savolainen, M. n.d. Voimauttavan valokuvan menetelmä. Viitattu 4.5.2014. <http://www.voimauttavavalokuva.net/menetelma.htm>.

Seikkula, J. & Arnkil, T. 2009. Dialoginen verkostotyö. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Sulkunen, P. 1990. Ryhmähaastattelujen analyysi. Teoksessa Mäkelä, K. (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Oy Gaudeamus Ab, 264–285.

Syventävän harjoittelun ohjeet. 2014. Hämeen ammattikorkeakoulun ohjaustoiminnan koulutusohjelman ohjatun harjoittelun ohjeet 2014. Hämeenlinna: Hämeen ammattikorkeakoulu Hamk.

Vuori-Kemilä, A. 2007a. Mielenterveys. Teoksessa Vuori-Kemilä, A., Stengård, E., Saarelainen, R. & Annala, T. Mielenterveys ja päihdetyö: yhteistyötä ja kumppanuutta. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy, 7–16.

Vuori-Kemilä, A. 2007b. Mielenterveystyö. Teoksessa Vuori-Kemilä, A., Stengård, E., Saarelainen, R. & Annala, T.. Mielenterveys ja päihdetyö: yhteistyötä ja kumppanuutta. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy, 17–32.

Tervetuloa kaikki valokuvauksesta kiinnostuneet

valokuvien toteutettavaan teosvaihtoon

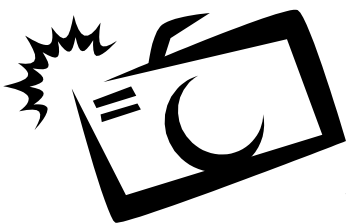
Teosvaihto on parityönä tapahtuvaa valokuvatyöskentelyä, jossa kerran viikossa tuotamme kuvan, joka jaetaan parille, joka tuottaa tulevan viikon aikana uuden kuvan jaetun kuvan pohjalta. Näin vaihtamalla jatketaan viisi viikkoa eteenpäin, ja katsotaan minkälaisiin kuviin ja tunnelmiin vaihto lopulta vie.

Teosvaihto tapahtuu jokaisena keskiviikkoamupäivänä aikavälillä
15.1. – 19.2.2014 klo 10.45 – 11.30.

22.1. ehtii kuitenkin vielä hyvin mukaan.

Jos kiinnostuit, tuo siis ensi kerralle mukanasasi yksi mieluiten itse ottamasi sinulle merkityksellinen/voimaa-antava valokuva ja heittäydy valokuvan vietäväksi!

Teosvaihto on osa Ohjaustoiminnan artemin opintoihini kuuluvaa opinnäytetyötäni, ja viimeisellä kerralla, 19.2, pidän osallistujien kesken myös pienimuotoisen haastattelun teosvaihdon mielekkyydestä menetelmänä.

Valokuvaterveisin,
Päivi Mattila

Ps. jos tulee aiheeseen liittyviä kysymyksiä, minut tavoittaa sähköpostista
paivi.mattila@student.hamk.fi

Lupa kuvien käyttämiseen opinnäytetyön loppuraportissa

Leikkiväki ry:n tiloissa 15.1. – 19.2.2014 tehtävä teosvaihto on osa Päivi Mattilan Ohjaustoiminnan koulutusohjelmaan tekemää opinnäytetyötä. Opinnäytetyön loppuraportti julkaistaan internetin Theseus – palvelussa, jossa julkaistut ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöt ovat julkisia ja kaikkien luettavissa. Myös opinnäytetyön loppuraportissa olevat kuvat päätyvät täten internetiin. Loppuraportissa julkaistujen kuvien laatua heikennetään huomattavasti, alle 150px. Koska teosvaihdossa mukana olevat ihmiset esiintyvät raportissa nimettöminä, ei kuviin voi merkata tekijää.

Tällä valtakirjalla annan valtuudet kuvieni käyttöön, tai kiellän niiden käyttämisen tietoisena siitä, miten ja missä kuviani tultaisiin opinnäytetyön loppuraportissa käyttämään.

Minun _____

- kuviani **saa** käyttää Päivi Mattilan opinnäytetyön loppuraportissa
- kuviani **ei saa** käyttää Päivi Mattilan opinnäytetyön loppuraportissa

Päiväys ja allekirjoitus

PARI1:n teosvaihtoprosessin aikana syntyneet kuvasarjat

Kuvasarja 1

KUVA 3 *PARI1:n teosvaihdon aloituskuva*

Kuvasarja 2

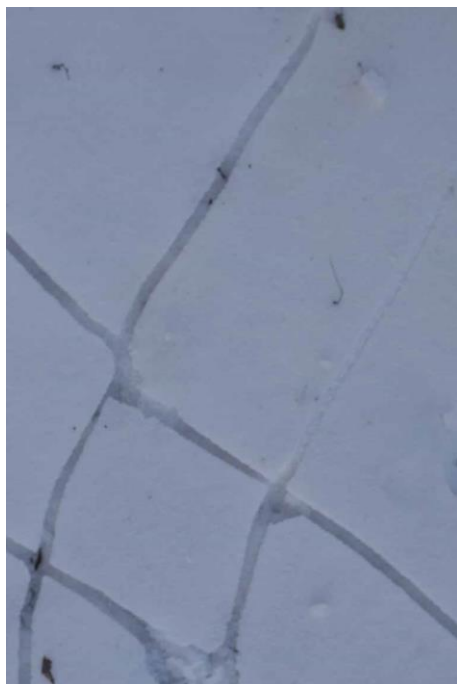
KUVA 4 *PARI2:n teosvaihdon aloituskuva*

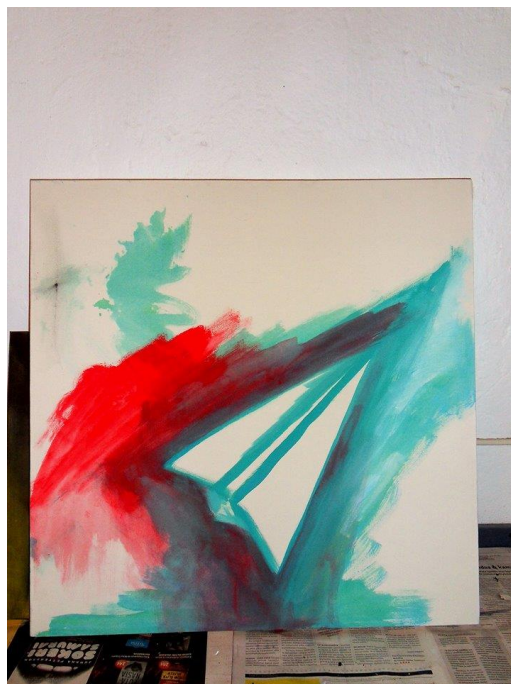
KUVA 5 *PARI2:n toinen teosvaihtokuva*

KUVA 6 *PARI1:n toinen teosvaihtokuva*

KUVA 7 PARI11:n kolmas teosvaihtokuva

KUVA 8 PARI12:n kolmas teosvaihtokuva

KUVA 9 PARI12:n neljäs teosvaihtokuva

KUVA 10 PARI11:n neljäs teosvaihtokuva

KUVA 11 *PARI11:n viides teosvaihtokuva*

KUVA 12 *PARI12:n viides teosvaihtokuva*

Apukysymyksiä teosvaihtoon osallistujien teemahaastatteluun

Teosvaihtomenetelmän anti

Miten kokivat teosvaihtoprosessin?

Kokivatko että saivat siitä jotain, oliko sen tekemisestä jotain hyötyä?

Jos kyllä niin mitä?

Oliko tekeminen mielekästä tai innostavaa?

Toiko teosvaihto omaan kuvaamiseen jotain uutta?

Teosvaihto ja ryhmä

Oppivatko he toisistaan jotain uutta vaihdon yhteydessä?

Mitä ajatuksia omien kuvien jakaminen parille herätti?

Mitä ajatuksia vastavuoroisesti parin omasta kuvasta johdettu kuva herätti?

Kävivätkö he keskustelua kuvien äärellä?

Jos kävivät, kokivatko he keskustelun mielekkääksi tekijäksi?

Miten kokivat kommunikoinnin kuvien kautta?

Teosvaihtomenetelmän toteutus

Olisivatko toivoneet enemmän ohjausta?

Miten kokivat menetelmärajausten pelkästään valokuvaan?

Haluaisivatko vielä jatkaa/tehdä uudestaan?

Toiminnan säännöllisyys

Miten kokivat toiminnan, joka oli säännöllistä, pitkäkestoista ja sidoksissa yhteen tiettyyn päivään?

Voiko nimetä jotain tiettyä syytä mikä esti tai vaikeutti toimintaan osallistumista?

Oliko kesto hyvä, liian pitkä vai liian lyhyt?

Apukysymyksiä ohjaajille pidettävään teemahaastatteluun

Teosvaihto menetelmänä ja Leikkiväen toiminnassa

Miten näkee että menetelmä istuu Leikkiväen toimintaan ja sen raameihin?

Uskooko että menetelmä olisi jatkossa käyttökelpoinen väline toiminnan rakentamisessa?

Ovatko havainneet että menetelmällä olisi ollut asiakkaille jotain vaikutuksia?

Minkälaisia havaintoja he ovat tehneet teosvaihtoon osallistujissa ja ovatko ne näkyneet Leikkiväen arjessa vaihtokertojen ulkopuolella?

Oma kokemus menetelmästä sen tekijänä

Miten menetelmän toteuttamista voisi heidän mielestä parantaa/kehittää?

Olisivatko tarvinneet enemmän ohjausta?

Mitä esteitä vaihdon toteutumiselle oli?

Palautelomake teosvaihtoon osallistumisesta

Tämän lomakkeen tarkoituksena on kerään palautetta aikavälillä 15.1.–19.2.2014 teosvaihtoon Leikkiväessä osallistuneilta henkilöiltä. Palautteen avulla on tarkoitus pohtia menetelmän kehittämistä ja soveltuvuutta Leikkiväen kaltaisissa toimintaympäristöissä.

Minkälaisena koit osallistumisen teosvaihtoprosessiin?

Oliko sinulla jotain odotuksia teosvaihtoprosessin suhteen? Jos oli niin mitä?

Voitko nimetä jotain tiettyä syytä/syitä jotka hankaloittivat teosvaihtoprosessin etenemistä tai siihen osallistumista?

Olisitko toivonut teosvaihdon aikana enemmän ohjausta?

Oliko mielestäsi menetelmän rajaus pelkkään valokuvaan toimiva?

Olisiko sinulla kiinnostusta jatkaa tai osallistua teosvaihdon tekemiseen uudelleen?

Voit kirjoittaa tähän myös vapaata palautetta jos tulee vielä jotain mieleen!

Kiitos vastauksista ja teosvaihtoon osallistumisesta! 😊

Mukavaa alkavaa kevättä!

Terveisin Päivi

